

## A tanúvallomás pszichikai elemeinek mérlegelése a büntetőperben \*

1. A tanúvallomás a bizonyítási rendszerben. 2. A ténymegállapítási funkció és a vallomástétel pszichikai folyamata. 3. A tudati visszatükröződés. Az érzékelés és észlelés. 4. A tudati visszatükröződés megőrzése. 5. A tudati visszatükröződés reprodukálása. 6. A vallomástétel tudati folyamatában közreható tényezők mérlegelése. 7. Összefoglalás.

### 1. A tanúvallomás a bizonyítási rendszerben

A szocialista büntető eljárásban a tanúbizonyítás kérdése rendkívül sokoldalú és széles problémakör, mert végigvonul az eljárás minden fázisán, és a közvetlen jogi vonatkozásokon, az eljárásnak tételesjogi szabályokkal meghatározott cselekményein túlmenően igen szoros kapcsolatban van más tudományágak eredményeivel. A tanúval való bizonyítás egyébként a bizonyítási eljárás egyik legsajátosabb kérdése, amelynek részletmegoldásai igen jellemzőek az egyes büntetőjogi típusokra. Bármilyen tanulságos volna is azonban a történeti fejlődés vázolása, a dolgozat keretei még a legrövidebbre fogott történeti áttekintést sem engedik meg. A tanúbizonyítás lélektanával összefüggő részletkérdések áttekintése szintén túlvezetne a megengedett lehetőségek határain.<sup>1</sup> A tanulmány elsődleges célja csupán a szocialista büntetőperben, a tanúvallomás hitelt érdemlőségének, bizonyító erejének bírósági elbírálása során, a tanúvallomás pszichikai elemeinek értékelése kapcsán felmerülő lényeges kérdések összefoglalása. A tudományok fejlődése — első-

\*A tanulmányban használt rövidítések: JK. = Jogtudományi Közlöny; BH. = Bírósági Határozatok; RSZ. = Rendőrség Szemle; SZGP. = Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo [Moszkva]; BVSZ. = Bjueten' Verhovnogo Szuda SZSZSZR [Moszkva].

<sup>1</sup> A szocialista irodalomban a tanúvallomások lélektanára is összefoglaló jellegű RAHUNOV, R. D.: Szvidetel'szkie pokazanja v szovetszkom ugolovnom proceszse. Moszkva, Goszjurizdat, 1955. 162. p. és KRASZNOSZEL'SZKIJ, A. A.: Ucszet psichologiceszkih oszobennoszti formirovanija szvidetel'szkih pokazanij. Vesztnik Moszkovszkogo Universziteta. Szerija Ékonomiki, filozofii, prava. Moszkva, 1957. Nr. 2. 119—136. p. Elsősorban taktikai szempontból dolgozza fel a kérdést a nyugati irodalomban CARRINGTON da COSTA, Rui: Die Zeugenaussage unter dem Gesichtswinkel der Kriminalpsychologie. Internationale Kriminalpolizeiliche Revue, [Wiesbaden] 1959. jan. №. 124. 3—14. p. A kriminalisztikai munkák közül a legrészletesebb HOROSZOWSKI, Pavel: Kryminalistyka. Warszawa, Wyd. Naukowe, 1955. 66. s. köv. p. [Ez utóbbit a kéziratot magyar fordítás alapján idézem.] Az általános pszichológiai irodalomból RUBINSTEIN, A. L.: Grundlagen der allgemeinen Psychologie. Berlin, Volk u. Wissen Verl. 1958. 861. p. munkáját — az 1946-ban kiadott munka fordítását — használtam.

A burzsoá irodalomból az újkori filozófiai irányokat tekinti át STÖHR, Adolf: Psychologie der Aussage. Berlin, Puttkammer u. Möhlbrecht, 1911. 13. s. köv., részletesebb PLAUT, Paul: Der Zeuge u. seine Aussage im Strafprozess. Leipzig, G. Thieme Verl. 1931. 1. s. köv. p. és újabban GRASSBERGER, Roland: Psychologie des Strafverfahrens. Wien, Springer Verl. 1950. 336. p., amelyben — a fiziológiai alapok érintése nélkül — a tanúvallomások értékelésével kapcsolatban legtöbbször csupán az eseti példák felsorolására hivatkozik. A hazai irodalom csupán a nyomozással kapcsolatban foglalkozik a kérdéssel, elsősorban nyomozástaktikai szempontból.

sorban a természettudományok vívmányai, de emellett számos más tudomány, így pl. a lélektan eredményei — több vonatkozásban járulhatna hozzá a kérdések gyakorlati megoldásához. Ezekben a kérdésekben mind a perjogi tudomány, mind pedig bírói gyakorlatunk maradt le a fejlődéstől. Az elsődleges feladat tehát a problémakör jelenlegi állásának vázolása sennek kapcsán néhány fontos részletkutatási terület megjelölése.

A bizonyítás elmélete és gyakorlata a büntetőeljárás fejlődése folyamán számos lényeges változáson ment keresztül, amelyek következtében az eljárás bizonyítási szakában más-más tényezők kaptak rendkívüli jelentőséget. E fejlődés során a természettudományi ismeretek bővülésével, a természettudományos gondolkodás elterjedésével a tanúvallomás szerepe lényegesen megváltozott és az egyes fejlődési fokozatokban szinte kizárólagos bizonyító eszközből csupán egyik — elég sokat vitatott értékű — bizonyító eszköz lett. A természettudományoknak mint a büntető eljárás segédtudományainak az eljárásban való alkalmazása ugyanis nemcsak a tárgyi bizonyítékok körét terjesztette ki jelentős mértékben, hanem a nem tárgyi jellegű bizonyítási eszközök felhasználásával kapcsolatban is jelentős mértékben járult hozzá a tárgyi valóság feltárása érdekében a bizonyítási lehetőségek fejlesztéséhez.

A megismerési folyamat dialektikus jellege más vonatkozásban is meghatározza a probléma elemzésének módszerét. A külső világról az érzékszervek segítségével alkotott kép az első fokozat a megismerési folyamatban. Az észlelés eredménye többoldalúan tükrözi ugyan a jelenséget, a dolgok lényegének, belső okozati kapcsolatainak feltárása azonban csupán a gondolkodás segítségével történhetik.<sup>2</sup> A tanúvallomás tartalmi ellenőrzésének, kritikájának alapja szintén a gyakorlat kritériuma: a konkrét esetben a tanúvallomás alapján nyert adatokat — a tanúvallomás tartalmi elemeit — mérlegelni kell nemcsak a büntetőper egyéb — tárgyi — bizonyító adataival való összefüggésükben, hanem a társadalmi élet általános törvényszerűségeihez, az emberi gondolkodáshoz való viszonyukban is, és csupán mindezek együttes eredményeként lehet azokat a megismerés egyik tényezőjeként elfogadni.<sup>3</sup>

A tanúvallomás az eljárás korábbi szakaszában — a nyomozás során — szintén bizonyító eszköz és így a perbeli tanúvallomásokra vonatkozó megállapítások több vonatkozásban érintik a nyomozás kérdését is. Az anyagi igazság felkutatásának az eljáró hatóságot terhelő feladata a nyomozás során is alapvető jelleggel érvényesül s ezzel kapcsolatban a nyomozóhatóságok is értékelik a tanúvallomások súlyát.<sup>4</sup> A tanúvallomásnak mint bizonyító ténynek a büntető eljárás e két szakaszában vitt szerepe között lényegbeli eltérés nincsen. A bizonyításfelvétel módjában azonban — e két szakasz különböző közvetlen feladata következtében — egymástól eltérően érvényesülnek a büntető eljárás alapvető elvei, így különösen a nyilvánosság, kétoldali meg-

<sup>2</sup> Vö. SZTARCSENKO, A. A.: Logika v szudebnom isszledovanii. Moszkva, Goszjurizdat, 1958. 8. p.

<sup>3</sup> Vö. PRONTOVSKIJ, A. A.: Zur Theorie der Beweise im Strafprozess. Staat u. Recht VI—1957. 890. és 897—898. p., és GOLUNSKIJ, Sz. A.: A bizonyítékok értékeléséről a szovjet büntető eljárásban. CGY. VI—1956. 18—21. p.

<sup>4</sup> Vö. pl. nálunk újabban: BODOR Endre: Egyes bizonyítékok értékeléséről. RSz. V—1957. 426—430. p. és MÓRA Mihály: A nyomozás és a bizonyítás egyes kérdései. RSz. V—1957. 478—487. p., a tanúvallomásokkal kapcsolatban 484. p. A szovjet irodalomban hasonlóképpen GOLUNSKIJ, i. m. 21. p.

hallgatás, részben a közvetlenség, szóbeliség stb. elve. Vizsgálódásaink csupán a büntetőeljárásnak a bíróság előtt lefolytatott szakaszát — közelebbről az elsőfokú eljárást — érintik.<sup>5</sup>

## *2. A ténymegállapítási funkció és a vallomástétel pszichikai folyamata*

A büntetőperben hozott ítélet elsődleges feladata jogilag releváns ténynek utólagos gondolati rekonstruálása: felderítése, megállapítása és leírása. A megtörtént események hírói felderítése specifikus, csak a bírósági eljárásban alkalmazható és a megismerés eredményességét biztosító eljárási formák, cselekmények: a bírósági ténymegállapítás során történik.<sup>6</sup>

A hírói ténymegállapító funkció lényegében megismerés, visszatükrözés. A ténymegállapítási funkció abban különbözik a megismeréstől mint filozófiai fogalomtól, hogy a híró feladata nem az általános sajátosságok, összefüggések megállapítása, hanem a konkrét, egyedi jelenség utólagos rekonstruálása, lényegének feltárása. A bíróság a releváns tényállás megismerése során elsősorban is érzékeivel nyert adatokra támaszkodik. Az így nyert adatokat azonban a gondolkodás és a társadalmi, gazdasági élet tapasztalatainak kölcsönhatásaiban is meg kell vizsgálnia, mert csak a megismerésnek ez a dialektikus útja vezethet a valóság megismeréséhez. Minthogy a bíró saját maga — eltekintve most kivételes esetektől, pl. a tárgyaláson elkövetett bűncselekménytől — sohasem észleli magát az elbírálandó tényt, általában más tények segítségével, közvetett úton jut el annak megismeréséhez. A fogalmi megismerés módszere a bírósági eljárásban elsősorban a következtetés: a bíróság a bizonyítási eljárás során észlelt s az észlelés időpontjában jelenbeli tényekről következtet a jogilag releváns, megelőző, múltbeli tényekre. A fejlődés, a tudományos ismeretkör bővülése, az egyes tudományos eredmények felhasználási lehetőségeinek megteremtése a büntető eljárásban a valóság rekonstruálása céljából, a bíróság előtt bemutatott bizonyítékok körét jelentős mértékben megváltoztatta, módosította. A bizonyítás alapvető logikai szerkezetét — a következtetést — azonban mindez nem változtatta meg.

Ezzel kapcsolatban még egy szempontot, a bíróság ténymegismerési tevékenységének egy sajátos oldalát szükséges kiemelni. A bíróság jelenségeket észlel: az objektív igazság külső, változékonyabb, mozgékonyabb oldalát. A társadalmi élet jelenségeiből azonban a bíróságnak mindig ki kell emelnie, szűrnie az elébe vitt társadalmi jelenség lényegét: az objektív valóság belső oldalát, amelynek a jelenség csupán konkrét feltárása. A jelenség és a lényeg egysége és különbsége ugyanis az az alap, amelyen a megismerés érzéki és racionális mozzanatainak egysége nyugszik. Ez az általános ténymegállapítási funkció a tanúbizonyítással kapcsolatosan a bíróság előtt úgy jelentkezik, hogy itt is jelenségekből — a tanúvallomás szövegéből, az érzékszervek útján szerzett adatokból, amelyek között számos lényeges és lényegtelen adat lehet — kell a bírónak kiindulnia. A bíróság feladata azonban az így szerzett értesülések, adatok tartalmát, lényegét kiemelni, ellenőrizni

<sup>5</sup> A külföldi irodalomban külön-külön tárgyalja a tanúzás kérdéseit a nyomozási és a bírósági szakban RAHUNOV (i. m. 65. s. köv. p.). A bírósági tanúkihallgatás fontosságára ld. uo. 99—100. p.

<sup>6</sup> Vö. SZTARCSENKO, i. m. 20. p.

s ezen keresztül feltárni az ügyben releváns tényeket, az objektív történeti folyamatot.

A bírói meggyőződés — amely a bírói ítékezés alapja — nemcsak ismerete, hanem megismerése a tényeknek.<sup>7</sup> A bírói megismerés a logikai eredményeket sohasem elvontan, önmagukban veszi ténymegállapításainak alapjául, hanem más — tapasztalati úton, a gyakorlat során nyert — eredményekkel ellenőrizve. A materialista ismeretelméletben az empirikus és a logikai az egységes megismerési folyamatnak két, egymást kölcsönösen befolyásoló fokozata<sup>8</sup> és a bizonyítékok kritikai mérlegelésének két — egymást kiegészítő — oldala. Amit a bíró közvetlen bizonyító tény segítségével nem tud megállapítani, azt logikailag — következtetés útján — pótolja. A következtetés eredményét azonban mindig ellenőrzi, hogy az mennyiben felel meg a tudományos törvényszerűségeknek vagy a konkrét esetben tapasztalati úton már megszerzett ismereteknek.

A bíróság meggyőződését kialakító tényezők, a bizonyítási eszközök között a tanúvallomás gyakorlatilag rendkívüli jelentőségű. Az ember társadalomban él, magatartásáról, cselekményeiről elsősorban a hozzá valamilyen okból közelálló személyek szerezhetnek leghamarabb tudomást. Bár a büntetőjogilag releváns magatartást az elkövető a legtöbb esetben úgy valósítja meg, hogy arról más tudomást ne szerezhessen, az elkövetést megelőzően vagy azután tanúsított magatartás alapján is legtöbb esetben lényegbevágó megfigyelések eszközölhetők s következtetések vonhatók le. A tanúvallomás mint bizonyíték tehát az emberi társadalomban mindig bizonyítási eszköz marad.<sup>9</sup>

A tanúvallomás bizonyító súlyát, hiteltérdemlőségét a bíróság akkor mérlegelheti helyesen és következtetései akkor fogják a valóságnak megfelelően rekonstruálni a releváns jelenségeket — a bűncselekmény törvényi tényállásához, továbbá a bűnösség megállapítása esetén, az egyéniesített büntetés kiszabásához szükséges körülményeket —, ha ismeri és részleteiben, kifejlődésében is ellenőrzi azt a pszichikai folyamatot, amely a perben tanúként szereplő személy tudatában a releváns jelenség észlelésétől kezdődően, az eljárás folyamán az erről szóló nyilatkozat megtételéig végbemegy. A tárgyi valóság rekonstruálása terén feltétlenül téves útra jut ugyanis a bíró, ha a tanúvallomás szövegét tartalmának, az abban foglalt megállapításoknak kritikája nélkül fogadja el, s nem ellenőrzi részletesen azokat a körülményeket, amelyek között a tanú tudatában a jelenség visszatükröződése létrejött, megőrződött s a tudomását tartalmazó nyilatkozat a büntetőügyben eljáró hatóságok előtt megtörtént.

A vallomástétel pszichikai folyamatának, az itt közreműködő egyes elemeknek az egész eljárás során felmerült más bizonyítékok, a tudományos eredmények és a tapasztalat alapján történt ellenőrzése tehát további mellőzhetetlen tennivaló a ténymegállapítási tevékenység során. Az újabb szocialista eljárásjogi irodalomban egyre nagyobb figyelem fordul a kritika felé,<sup>10</sup>

<sup>7</sup> Vö. VISINSZKIJ, A. J.: A perbeli bizonyítás. Bp. Akad. Kiadó, 1952. 204. p. [Eredeti kiemelések.]

<sup>8</sup> Ld. SZTARCSENKO, i. m. 8. p. és GOLUNSZKIJ, i. m. 15—24. p.

<sup>9</sup> Vö. RAHUNOV, i. m. 9. p.; VISINSZKIJ, i. m. 302. p.

<sup>10</sup> Az NDK 1952. október 11-i büntető eljárásjogi törvénykönyve tételesjogilag is hangsúlyozza a kritika elvét. Az irodalomban ld. erre BENJAMIN, Hilde: Die Prinzipien des Strafprozessrechts. (Grundriss des Strafverfahrens der Deutschen Demokratischen

amely nézetünk szerint is az egész eljárás során következetesen érvényesül abban, hogy minden bírói állásfoglalás egyidejűleg a megelőző cselekmények ellenőrzését is jelenti. A tudomáskijelentés egyes elemeinek mérlegelése tehát egyben a bíróság előtt tett tanúvallomás kritikai értékelését is jelenti: mindazoknak az összefüggéseknek az alapján végzett ellenőrzés, amelyeket a bíróság az eljárás egyéb adataiból megállapíthat. Itt kell megjegyeznünk, hogy az értékelés ebben a vonatkozásban sem jelenthet elvont, abszolút, „helyes” értékmérőhöz való viszonyítást, hanem csupán a mérlegelendő egyes adatok bizonyító erejének, hiteltérdemlőségének, súlyának lemerését, egymás közötti összefüggésükben.

A szocialista büntető eljárás egyik alapvető elve, a közvetlenség elve, az elsőfokú eljárásban a lehető legszélesebb körben érvényesül. A bíróság — egyéb bizonyítékok mellett — a tanúvallomást is közvetítő tényező beiktatása nélkül észleli. A tanúban a vallomástétellel kapcsolatban végbement pszichikai folyamatot — amely a hiteltérdemlőség elbírálásával kapcsolatban igen fontos tényező — csak az elsőbíróság észleli közvetlenül. A bíróság előtt elhangzott tudomáskijelentés mellett a büntetőpert megelőzően tett és rögzített tudomáskijelentés is a vallomás értékelésének egyik tényezője lehet. A bíróság előtt tett vallomás hű, a valósággal mindenben megegyező és a lényegét visszatükröző rögzítése is fontos azonban, mert az eljárás további folyamán a magasabb fokú bíróságok előtt — dacára a rögzítés ismert hiányosságainak — az említett kritikai értékelésnek ez az alapja. Mindez szükségessé teszi, hogy néhány ide kapcsolódó kérdést is érintsünk.

A tanúvallomás valamely személy tudomáskijelentése a társadalomra veszélyes és ennélfogva büntetőjogi megítélés alá eső (releváns) múltbeli tényről: a térben és időben csak egyszer megvalósuló, körülhatárolt, érzékeink alá fogható történésről, az objektív valóságról. A bírói tényfelderítés nem az általános törvényszerűségnek, hanem mindig a konkrét jelenségeknek, az egyedinek, az egyszer megtörtént, adott releváns esetnek rekonstruálását célozza.<sup>11</sup> A releváns tényről tudomást szerzett és a büntető eljárásban tudomását közlő személy a tanú,<sup>12</sup> akinek vallomása bizonyító eszköz. A tudomáskijelentés alapja az objektív történések a tanú tudatában végbement visszatükröződése.

A tételes eljárási jog számos rendelkezéssel biztosítja, hogy a büntetőperben releváns jelenségeket észlelő személy a jelenséggel kapcsolatos vallomását olyan formában tehesse meg, hogy az észlelés és kijelentés objektív és szubjektív akadályait a lehetőség szerint kiküszöbölve, az anyagi igazság felderítéséhez a lehető legnagyobb mértékben hozzájáruljon. Ezek az eljárási jogi megoldások (a közvetlenség, a nyilvánosság és a kétoldalú meghallgatás követelményének biztosítása, a tanúzás jogának és kötelezettségének szabá-

Republik. Berlin, Deutscher Zentralverl. 1953. 13—14. p.) Ezt a megállapítást külön is értékeli és további részleteiben is kimunkálendő problémának tartja újabban POLJANSZKIJ, N. N.: Die Grundzüge der sowjetischen Strafprozesswissenschaft. Staat u. Recht, VI—1957. 117. p.

<sup>11</sup> Vö. SZTARCSENKO i. m. 7. p.

<sup>12</sup> A tanúvallomás bizonyító eszköz-jellegére ld. legújabban SCHINDLER, Richard: Beweis und Beweisführung im Strafprozess der DDR. (Fragen des Beweisrechts im Strafprozess. Berlin, Deutscher Zentralverl. 1957. 53. s. köv. p.) A tanúvallomás alapjául szolgáló tudomáskijelentésre ld. még RAHUNOV, i. m. 37. s. köv. p. A tanúvallomás tárgyának relevanciájára ld. RAHUNOV, i. m. 29. s. köv. p.

lyozása, a tanúskodás alóli mentesség és a tanúkenti kihallgatás korlátai, végül a tanúkihallgatás technikáját szabályozó tételesjogi rendelkezések) mind azonos célt szolgálnak: a tárgyi valóság rekonstruálásához a lehető legjobb feltételek megteremtését. A tanúskodási kötelesség korlátozásai különböző csoportokba sorolt személyeket érintenek. Végso indítékuk az, hogy az érintett személyek vallomásának értékét valamely körülmény — fizikai vagy szellemi csökkentértékűség, a terhelt személyhez való családi, alárendeltségi, függőségi vagy bizalmi stb. kapcsolat — annyira befolyásolja, hogy a tanúbizonyítás ilyen körülmények mellett amúgy sem éri el célját. Külön csoportba tartoznak a tanúskodásban magasabb államérdekekből korlátozott személyek, akiknek tanúkenti meghallgatását nem a terhelt érdeke, hanem a konkrét büntetőeljárás nyilvánosságánál magasabb rendű államérdekek tiltják. A vonatkozó irodalom vázlatos áttekintése is meggyőző arról, hogy a kérdést számos részletében rendszeresen tovább kell elemezni.<sup>13</sup> A tanúbizonyítás értékelésével szorosan összefüggő eljárási kérdéseket ennél fogva csak utalásszerűen érinthetjük.

A büntető eljárás sajátosságai következtében a tudati folyamat nemcsak a lélektan megállapításai, eredményei, hanem a tudomásszerzés, illetőleg tudomáskijelentés szempontjából a büntető eljárás során jelentkező konkrét összefüggésekben is vizsgálendő. A gyakorlat szempontjait vesszük tehát figyelembe akkor, amikor a tanúvallomás pszichikai folyamatának a legfontosabb fázisai: a tudomásszerzés, emlékezés és reprodukálás körül csoportosítjuk a tudomáskijelentés kritikai vizsgálatával kapcsolatos mondani-valóinkat.<sup>14</sup> A tudomásszerzés fázisát — eltérően az eljárásjogi irodalomban eddig követett állásfoglalástól — szükséges a lélektanban is megkülönböztetett két elemre: az érzékelésre és észlelésre felbontani, minthogy e megkülönböztetés további ellenőrzési, mérlegelési lehetőséget nyújt a vizsgált kérdéssel kapcsolatban.

### 3. A tudati visszatükröződés folyamata. Az érzékelés és az észlelés

A minket körülvevő objektív valóság, a társadalmi élet jelenségei érzékszerveinkre bizonyos behatásokat gyakorolnak, amelyek — megfelelő élettani folyamat során — tudatunkban tükröződnek vissza. A büntetőperben ezt a visszatükröződést, illetve annak megfelelő módon történt reprodukálását, a tudattartalomról szóló nyilatkozatot, közlést használjuk fel a tárgyi valósággal azonos ténymegállapítás céljából. A részletkérdések vizsgálata előtt egészen röviden szükséges tehát áttekinteni ezt a pszichikai folyamatot.

A legfelsőbb idegműködés sajátosan emberi mechanizmusával kapcsolatos fiziológiai folyamat feltárása és részletes törvényeinek, valamint a

<sup>13</sup> Az újabb hazai irodalomban a kérdésben a legrészletesebb BÉKÉS Imre: A tanúzási tilalom és a tanúzás alóli mentesség elvi és gyakorlati kérdései a nyomozás során. RSz. IV—1956. 235—247. p.

<sup>14</sup> A legújabb külföldi szocialista eljárásjogi irodalomban a tudomásszerzéssel, emlékezéssel és reprodukálással kapcsolatos kérdéseket vizsgálja SZTROGOVICS, M. Sz.: Kursz ugotovnogo proceszsza. Moszkva, Izd. Akad. Nauk, 1958. 225. s. köv. p.; VISINSZKIJ, i. m. 305. p.; CSELCOV, M. A.: A szovjet büntető eljárás. Bp. Tankönyvkiadó, 1952. 137. p.; KRASZNOSEL'SZKIJ, i. m. 120. p., és RUBINSTEIN: Grundlagen 239. és 248. p.

pszichés tevékenység fiziológiai alapjainak kutatása — bár a büntetőperben tett tudomáskijelentés vizsgálatával közvetlenül összefüggő kérdés — meghaladja a jogtudományi vizsgálódás körét. A tudomásszerzésnek és tudomáskijelentésnek vizsgálatánál azonban figyelembe kell venni a lélektannak a megismerési folyamattal kapcsolatban leszűrt megállapításait, s ezeknek az eredményeknek alapján kell megvizsgálni és értékelni a büntetőperben lejátszódó megismerési folyamatot, valamint az arról tett közlést.

A pszichés működés agyműködés, amely egyben a világ visszatükröződése, megismerése. Az agy a pszichikai működésnek csak szerve és nem forrása: a forrás az objektív valóság, amely az agyra hat. Az agy reflex mozgása tehát olyan működés, amely kívülről okozatilag meghatározott. A Descartes-féle mechanikus determinizmussal szemben a dialektikus determinizmus (Pavlov és iskolája) értelmezésében a külső hatás mint ok — okozati kölcsönhatás nyilvánul meg. Bármely külső hatásnak az effektusa nemcsak a tárgytól függ — amelytől a hatás kiindul —, hanem a testtől is, amely ezt a hatást felfogja. A külső okok feltételeken, tulajdonságokon megtörve, ezek közvetítésével hatnak. A hatás mindig kölcsönhatás, kölcsönös függőség. A hatás kölcsönhatássá a hatást felfogó alany belső feltételei, tulajdonságai, „fénytörő”, hatástörő körülményei között válik. Ez a hatástörés a visszatükröződés.<sup>15</sup>

Az agykéreg esetében a visszatükrözőző képesség mint az anyag egyetemes tulajdonsága az érzékenység, a pszichikai tevékenység formájában jelentkezik. A tárgyi minőségben fellépő ingerek agyi, pszichikai képmása a visszatükrözőző alkotó részévé válik. Ezzel a visszatükrözés fokára emelkedik, új gnoszeológiai összefüggés keletkezik. A pszichikai jelenségek lényegét gnoszeológiai viszonyuk határozza meg, amely az objektív valósághoz kapcsolódik. A pszichikai mint képmások segítségével való visszatükröződés valósul meg. A képmások segítségével történő visszatükrözés: a megismerés, a létező objektív világnak a megismerése. A képmás: a tudatunktól függetlenül létező tárgy mása, képmása, a tükrözés formájában (visszatükrözött formában) létező tárgy.<sup>16</sup>

A külső hatás a szó valóságos értelmében transzformálódik: a szervezetben folyamatot indít el, amely sajátos ellenhatással, reflexszel végződik. E folyamat alkotórésze a külső hatás recepciója, az érzékszervek nyelvére való lefordítása, képszerű alakban való közlés.

A külső világ megismerése tehát érzékszerveink közvetítésével történik. Az objektív világ hatása, valamint idegrendszerünk tulajdonságai következtében tudatunkban az objektív valóság tükröződik vissza. Ez határozza meg megismerési folyamatainkat, tudatunkat, amelyekkel szorosan összefüggnek a külvilágra való ráhatást lehetővé tevő akarati folyamatok. A megismerési és akarati folyamat központi idegrendszerünkben bonyolult fiziológiai folyamatokkal egységben játszódik le, de azokkal nem azonos.<sup>17</sup>

Az objektív világ jelenségeinek tudati visszatükrözése során az érzékelés az a legegyszerűbb lelki folyamat, amely az anyagi világ tárgyainak vagy jelenségeinek érzékszerveinkre gyakorolt hatása nyomán keletkezik, és amely

<sup>15</sup> Vö. RUBINSTEIN: Grundlagen 25—27. p.

<sup>16</sup> RUBINSTEIN, Sz. R.: Бүтін ісшознаније. Moszkva, Izd. Akad. Nauk SZSZSZR. 1947. 36. p.

<sup>17</sup> Vö. HOROSZOWSKI, i. m. 77—78. p.

a tárgyak vagy jelenségek egyes tulajdonságait tükrözi vissza.<sup>18</sup> Az érzékelés közvetlenül kapcsolja tudatunkat a külső világhoz és a külső világ objektív tulajdonságainak szubjektív tükröződése.<sup>19</sup> Az érzékszervek — az érzékelés eszközei — általában két csoportra oszthatók: olyanokra, amelyek a rajtunk kívül levő dolgok és jelenségek tulajdonságait (látási, hallási, szag-, íz-, bőr-érzéketek) és olyanok, amelyek testünk egyes részeinek mozgását, belső állapotát (mozgási, egyensúlyi, szervi érzékelés) tükrözik vissza. Az érzékelés befogadására szolgáló anatómiai és fiziológiai apparátust — Pavlov után — analizátoroknak nevezzük, amely az érzékszervből (receptorból), a központi idegekből és a megfelelő agyrészből áll.<sup>20</sup> Az érzékelési képesség (érzékenység) lehet abszolút vagy különbségi.<sup>21</sup> Az érzékelést általában külső inger váltja ki, az érzékszervre ható legkisebb erősségű érzékelés az érzékelés küszöbértéke.<sup>22</sup>

A külső jelenségről bármely érzékszervünk útján értesülhetünk. Gyakorlatilag a büntetőügyekben legtöbbször a látás vagy hallás<sup>23</sup> útján szerzett érzékelésről van szó, ez azonban nem jelenti azt, hogy egyéb, pl. a szaglás, tapintás, ízlés útján szerzett benyomásokat eleve kizárhatnánk a tekintetbe jöhető érzéketek köréből. A konkrét esetben fellépő inger körülményei (ereje, hatásának iránya, tartalma stb.) az érzékelés objektív feltételei.<sup>24</sup>

A jelenségekről szerzett benyomások keletkezésével kapcsolatosan vizsgálándó körülmény tehát a jelenségeket érzékelő személy számára fennállott konkrét lehetőség az őt ért benyomás érzékelésére. Ennek előfeltételei, hogy a beható inger megfelelő erejű, tartalmú legyen, a megfelelő fiziológiai szervek, az analizátorok helyesen működjenek és — legalább bizonyos mértékben — a kérdéses jelenség felé irányuljanak. Az adott esetben jelentkezett és esetleg kísérleti úton reprodukálható ingermagasság tapasztalati úton is megállapítható és a tapasztalati tényezők, valamint a konkrét eset adatai alapján a tanúvallomás tartalmilag ebben a vonatkozásban ellenőrizhető.<sup>25</sup> Külön meg kell tehát vizsgálni, hogy az ügy ismert, konkrét feltételei mellett az érzékelés

<sup>18</sup> HOROSZOWSKI, i. m. 79. p.; TEPOV, B. M.: Pszichológia. Egyet. tankönyv. 2. kiad. Bp. Tankönyvkiadó, 1953. 23. p. RUBINSTEIN: Grundlagen 239—240. p.

<sup>19</sup> Vö. HOROSZOWSKI, i. m. 79. p.

<sup>20</sup> TEPOV, i. m. 23. p. Vö. még WENT István: Élettan. Egyetemi tankönyv. 2. kiad. Bp. Medicina, 1958. és RUBINSTEIN: Grundlagen 241. p.

<sup>21</sup> Abszolút érzékenység a gyenge ingerek érzékelési képessége, a különbségi érzékenység az a képesség, hogy az ingerek közötti eltéréseket érzékelni tudjuk. HOROSZOWSKI, i. m. 80. p. Vö. TEPOV, i. m. 23. p. Az abszolút érzékenységre vonatkozó adatokat részletesebben felsorolja HOROSZOWSKI, i. m. 82—84. p.

<sup>22</sup> Vö. WENT, i. m. 593. p. Az ingerek közötti minimális különbséget, amely az érzéketek éppen érzhető különbségét okozza, különbségi küszöbnek nevezzük. A látás különbségi küszöbe kb. 1/100, a hangerőssége 1/10, a súlyérzése kb. 3—4% stb. Vö. TEPOV, i. m. 27. p.

<sup>23</sup> A hallás útján szerzett tudomás rendszerint az emberi szóra, beszédre, illetőleg más, a bűncselekménnyel kapcsolatos zajra (pl. lövés, összeütközés zaja stb.) vonatkozik. Nincs kizárva azonban a hallás útján érzékelhető más releváns körülmény (pl. a zene, ének stb.) észlelése sem.

<sup>24</sup> Ld. legrészletesebben RUBINSTEIN: Grundlagen 253. s. köv. p. a számunkra különösen fontos hallási érzékelésre 272. s. köv., a látási érzékelésre 289. s. köv. p. Az érzékeléssel (látás, hallás, szaglás, ízlés, bőrérzékelés) kapcsolatos gyakorlati kérdéseket — néhány objektív és szubjektív körülményt — részletesebben tárgyalja HALÁSZ László: Az érzékelés szerepe a büntető eljárás lélektanában. RSz. VI—1958. 592—600. p.

<sup>25</sup> Egyes jelenségeknek az érzékszervek — látás, hallás stb. — útján való érzékelésével kapcsolatos nyomozási kísérletekről számol be BODOR Endre: A nyomozási kísérlet és a helyszínelés. RSz. V—1957. 654—666. p.

objektíve lehetséges volt-e?<sup>26</sup> A gyakorlatban — elsősorban a nyomozási eljárásban — az észlelés lehetőségének ellenőrzési módszere az e tekintetben végzett kísérlet. Ennek során az eljáró hatóság helyszíni szemle útján, vagy egyéb alkalmas módon ellenőrzi azt, hogy a konkrét esetben a tanú látás, hallás stb. útján érzékelhette-e a jogilag releváns jelenséget.<sup>27</sup> Az ellenőrzés természetesen csak úgy vezethet helyes eredményre, ha az ellenőrző vizsgálatot az eredeti jelenségnek az ügy egyéb adataiból megállapítható feltételeivel azonos körülmények között végezzük. A jelenségek érzékelésének objektív körülményei alapján végzett kritika a tudomáskijelentés mérlegelésének egyik megbízható segédeszköze, s az érzékelésnél felmerült hibák, pl. a tapasztalati úton is ellenőrizhető optikai stb. csalódások felderítése az érzékelésben reális eredményhez vezet.

A jelenségek által okozott ingerek érzékelésénél igen fontos körülmény a továbbiakban, hogy bár egy-egy érzékszervünk bizonyos behatásra (pl. szem a fényre, fül a hangra stb.) reagál, a konkrét esetben lehetséges, hogy — bizonyos lelki diszpozíciók folytán vagy más okból — az érzékszervekre ható ingerek közül érzékszerveink csak bizonyos kategóriába tartozókat érzékelnek.<sup>28</sup>

Az érzékelést számos objektív és szubjektív körülmény befolyásolhatja. Objektív körülmények pl. tér- és időhatás, az érzékszervekre befolyást gyakorló egyéb körülmények, mint pl. a látás útján szerezhető benyomásoknál a világosság hiánya, a hallás útján érzékelhető jelenségeknél a konkrét jelenségnek hallás útján való érzékelését kizáró zaj stb. Szubjektív körülmények ezzel kapcsolatban az illető személy érzékelőképességét korlátozó vagy kizáró fizikai adottságok (rövidlátás, nagyothallás, vakság, süketség stb.), különleges lelki diszpozíciók mint pl. a külső ingerektől való szándékos elzárkózás, az érzékelő képességnek egyéb okból, pl. ittasság miatt beállott csökkenése stb.<sup>29</sup> Befolyásolhatja az érzékelést továbbá a konkrét esetben az érzékszervek állapota.

<sup>26</sup> Így pl. a látási ingermagasságot nemcsak a napszak, hanem egyéb, évszaki és időjárási feltételek (fény, a levegő pára-, por- stb. tartalma, hőfoka stb.) befolyásolja. Ugyanílyan objektív feltételei vannak a hallási ingermagasságnak is. Ld. mindezekre bővebben az irodalomban GUSZOVSKAJA, N. I.: Szledsztyvennij ekszperiment. Moszkva, Goszjurizdat, 1958. 54—68. p., ahol külön-külön tárgyalja a látási, hallási és érzékelési lehetőségek ellenőrzését célzó nyomozási kísérleteket. A konkrét feltételek ellenőrzésére ld. még RAHUNOV, i. m. 141. p. Példák a látási lehetőségekkel kapcsolatban GUSZOVSKAJA, i. m. 40. s köv. p.

<sup>27</sup> Így pl. megvizsgálandó, hogy az adott konkrét körülmények között a tanú láthatta-e a jelenséget, s nem volt-e a tanú és a jelenség között valami olyan tárgy (épület stb.), ami a tanú helyzetéből a látást objektíve lehetetlenné tette. Vö. pl. KOVÁCS ISTVÁN—BAGÓ ISTVÁN: Nyomozás vasúti baleset ügyében. RSz. V—1957. 318. p.

<sup>28</sup> A nagyság és távolság érzékelésével kapcsolatban néhány adatot közöl HALÁSZ I. M. 595. p.

<sup>29</sup> A látás élessége pl. — amint ez kísérletileg is kimutatható — nem jelenti azt, hogy a tanú adott körülmények között a jelenség részleteit is képes érzékelni. (Vö. RAHUNOV, i. m. 139. p., KRASZOSZEL'SZKIJ, i. m. 123. p., ld. még a részletekre HOROSZOWSKI, i. m. 140. p.) Befolyásolják a látási képességet a világítási viszonyok is, ideértve a világítási viszonyokban hirtelen beállott változásokat. Köztudomású pl., hogy a szemnek bizonyos időre van szüksége, hogy a világítási viszonyok hirtelen megváltozásához alkalmazkodni tudjon. (Vö. RAHUNOV, i. m. 139—140. p. megfelelő példákkal.) A hazai irodalomban az ezzel kapcsolatos kérdésekre ld. KERTÉSZ IMRE: A nyomozási kísérlet. RSz. II—1954. 238—250. p., továbbá BODOR IMRE: A nyomozási kísérlet és a helyszínelés. RSz. V—1957. 654—666. p.

Az érzékszervek állapota és érzéklési képessége kísérlet útján ellenőrizhető. Nincs akadály a ebben a vonatkozásban az orvosszakértői vizsgálatnak sem.

A visszatükröződési elmélet szerint az észlelés során valamilyen tárgy vagy jelenség az érzékszerveinkre gyakorolt hatás pillanatában teljes egészében, összes ismérveivel együtt tükröződik vissza tudatunkban. Míg tehát az érzékelés során a tárgy egyes tulajdonságai, a jelenség egyes oldalai hatnak érzékszerveinkre, az észlelés folyamán a tárgy, illetőleg a jelenség a maga összefüggéseiben tükröződik vissza tudatunkban. Az észlelési folyamat általában úgy megy végbe, hogy egy tárgy vagy jelenség valamilyen módon kiválik a valóság többi tárgyai stb. közül, a háttérből, s a tudatban már meglevő, a múltbeli tapasztalás során kialakult kapcsolatrendszernek közreműködésével visszatükröződik.<sup>30</sup>

Az észlelés mint rendkívül bonyolult lélektani folyamat lényegileg különbözik az észlelés elemeiként szolgáló egyes érzéklésektől. Az érzékléseken és értelmi tevékenységen — a logikai értelemben vett ítéletalkotási folyamatokon belül az észlelés folyamatához szorosan kapcsolódnak még elméletileg is igen nehezen elválasztható bizonyos érzelmi és akarati aktusok.<sup>31</sup>

Az észlelés különösen aktív pszichés folyamat, amelyben már előtérbe lépnek a tanú jellegzetes személyi tulajdonságai. Mindig az élő ember észlel, akinek megvannak a maga ismeretei, érdeklődési köre, élettapasztalatai. Minden egyén más és másféleképpen tudja észlelni a jelenségeket.<sup>32</sup>

Az eljárásban lényeges jelenségek észlelésénél igen nagy szerepet játszanak az idő és a tér észlelésének kérdései. Az időészlelés tulajdonképpen szervi alapon fejlődik ki és objektíve tükrözi vissza a jelenségek egymásutánját. A tér észlelése nem kizárólag a látási érzeteken alapszik, hanem nagy szerepet játszanak ezzel kapcsolatban a tapintási és mozgási, motorikus érzetek. Az idő és a tér észlelése során előforduló, s a büntetőperben igen gyakran döntő kérdésként jelentkező, objektív és szubjektív okok által előidézett tévedések problémakörével kapcsolatban igen sok kérdés vár rendszeres feldolgozásra.<sup>33</sup>

<sup>30</sup> Vö. KORNILOV, K. Z.: Einführung in die Psychologie. Berlin—Leipzig, Verl. Volk u. Wissen, 1950. 47. p., RUBINSTEIN: Grundlagen 307. p., HOROSZOWSKI, i. m. 86. p., TEPLOV, i. m. 35. s köv. p. és KRASZNOSZEL'SKIJ, i. m. 122. p.

<sup>31</sup> HOROSZOWSKI, i. m. 89. p., RUBINSTEIN: Grundlagen 308—310. p. és 321—322. p.

<sup>32</sup> Az észlelésre mint egyéni aktusra ld. HOROSZOWSKI, i. m. 140. és 145. p., és KRASZNOSZEL'SKIJ, i. m. 124—125. p. Az esetekre ld. UNGER Jenő: A tanúvallomások értéke. Bp. Hungária ny. 1938. 10—11. p. A biológiai tudományok az észleléssel kapcsolatban számos, általános jellegű szabályt ismernek pl. a látásra: az arc, az alak stb. felismerésére adott világítási viszonyok mellett szükséges bizonyos távolságok; a hallásnál bizonyos hang-, zaj-erőnek megfelelő hallási távolság stb. Mindezek a bíróság számára csupán általános tájékoztatásul szolgálhatnak. A tanúvallomás tartalmi ellenőrzése mindig az adott szubjektív képesség és a lehetőség szerint teljesen azonos objektív körülmények mellett végrehajtott szakértői szemle (kísérlet) alapján mehet végbe. A hangok (szavak) észlelésében előforduló formai (a hang neve, magassága, színe stb.) vagy tartalmi tévedésekre ld. bővebben HOROSZOWSKI, i. m. 189. s köv. p.

<sup>33</sup> A népi demokratikus kriminalisztikai irodalomban eddig a legrészletesebb feldolgozás HOROSZOWSKI, i. m. 92—102. p. A hazai irodalomban csupán néhány megállapítás található a kérdéstről. A lélektani irodalomban a legrészletesebb — a tér-, idő-, mozgás- stb. észleléssel kapcsolatban — RUBINSTEIN: Grundlagen 322. s köv. p. A hazai lélektani irodalomban SURÁNYI Gábor: Nagyságbecslés emlékezés után. (Pszichológiai tanulmányok. Bp. Akad. Kiadó, 1958. 95—104. p.) Az idő és tér észlelésével kapcsolatos

A szándékos és tervszerű észlelés — a megfigyelés — a tudomásszerzéssel kapcsolatos gyakorlati következmények szempontjából igen jelentős. A tudatnak meghatározott tárgy vagy jelenség irányában való beállítása a figyelem,<sup>34</sup> amely tudatosan előre beállított vagy önkéntesen — az előzetes akarat nélkül, sőt esetleg ennek ellenére — beállított lehet. A figyelemnek bizonyos inger felé való irányításához a tanúbizonyítás problémájának egyik legnehezebb gyakorlati kérdése kapcsolódik.

▼ Közismert, hogy a figyelemnek bizonyos irányba való koncentrálása következtében más természetű jelenségeket esetleg nem észlelünk. Viszont fokozott összpontosítással érzékszerveink egyébként jelentéktelenebb ingerekre is reagálnak.<sup>35</sup> A tanúvallomás tartalmi ellenőrzésével kapcsolatban tehát egyik alapvető feladat annak tisztázása, hogy a tanú milyen körülmények között észlelte a jogilag releváns jelenséget.

E lényeges körülménnyel kapcsolatban az észlelési folyamattal kapcsolatban többféle tipikus esetet kell vizsgálnunk. Megeshetik, hogy a jelenség a tanúban különösebb benyomást körülményeinél fogva nem kelt.<sup>36</sup> Előfordulhat olyan eset is, amikor maga az esemény váratlansága, rendkívülsége folytán jelentős benyomást tesz a tanú tudatára.<sup>37</sup> Megeshetik végre az is, hogy a tanú figyelme előkészítve fordul a jelenség felé, amikor még jobban hat a külső jelenség ingere.<sup>38</sup> Mindezek a körülmények a konkrét esetben esetleg döntően befolyásolhatják az észlelési folyamatot.<sup>39</sup>

A tudomásszerzés szubjektív feltételei közül a tudomáskijelentés értékelése kapcsán tekintetbe kell venni még az észlelő személy általános és az adott, konkrét jelenséggel kapcsolatos észlelőkéességét. A tudomáskijelentés tartalmi ellenőrzése során ugyanis meg kell vizsgálni, hogy az észlelt konkrét jelenség észleléséhez megvolt-e tanúnak a kellő észlelési felfogó képessége,

eljárásjogi kísérletekről számolnak be a hazai eljárásjogi irodalomban KERTÉSZ, i. m. 238—250. p. és BODOR, i. m. 654. s köv. p.; a kérdés fiziopszichológiai oldalára legújabbban HORÁNYI Béla: Az időérzésről. (Psichológiai tanulmányok. Bp. Akad. Kiadó, 1958. 255—264. p.)

<sup>34</sup> Vö. KRASZNOSZEL'SZKIJ, i. m. 120—21. p. A pszichológiai irodalomban a legrészletesebb RUBINSTEIN: Grundlagen 551. s köv. p.

<sup>35</sup> Az olvasásba vagy írásba merülve nem vesszük észre az óra ketyegését, a rádió zenéjét stb., de megszűnésükre felfigyelünk. A figyelem ráirányításával kapcsolatos gyakorlati eseteket ld. UNGER, i. m. 8—9. p. A figyelem jelentőségére még KRASZNOSZEL'SZKIJ, i. m. 121. p.

<sup>36</sup> Pl. az útszélen, nem rendkívüli körülmények között — nyáron — alvó emberre az utas nem fordít nagyobb figyelmet, holott utólag lényeges lenne annak megállapítása, hogy az a sértett vagy a tettes volt-e?

<sup>37</sup> Így pl. a tanút egy közlekedési baleset kapcsán váratlanul éri egy összeütközés által okozott hang. Reflexszerűen odafordulva látja az úttesten eszméletlenül fekvő kerékpárost, akit egy gépkocsi sodort le. Itt tehát magát a releváns cselekményt — a gépkocsi és a kerékpár összeütközését — nem, csupán az eredményt észlelhette. Más kérdés, hogy ez az eredmény esetleg egy további büncselekmény — a baleset áldozatának cserbenhagyása — szempontjából már releváns.

<sup>38</sup> Így pl. valaki egy erdő mellett sétál, s lövések hangjára lesz figyelmes. A hang — mint az adott körülmények között rendkívüli jelenség — irányába nézve már figyelme koncentrálásával látja, hogy az erdőből egy ember ugrik ki, s egy további lövés zajára összecsiszik, majd észleli, hogy üldözője a földön fekvő emberhez megy és azt megnézi és ellenkező irányban elszalad. A rendkívüliségre mint a figyelem összpontosításának egyik okára ld. KRASZNOSZEL'SZKIJ, i. m. 21. p.

<sup>39</sup> Néhány részletkérdésre a hazai irodalomból ld. HALÁSZ László: Az érzékelés szerepe a büntető eljárás lélektanában. RSz. V—1957. 592—600. p.

ismerete, tapasztalata. Anélkül, hogy a részletek elemzésébe bocsátkozhánánk, néhány megjegyzés ezzel kapcsolatban is szükséges.<sup>40</sup>

Az egyébként normális észlelési képességet szintén több tényező befolyásolhatja. Az objektív tényezők között gyakorlati jelentősége elsősorban az életkor befolyásának van. A gyermekkor általában nem jelentheti a tudásszerzés teljes értéktelenségét, bár számos, tapasztalatilag is ellenőrizhető körülmény (a szülőkhöz, hozzátartozókhoz való kapcsolat, túlságos fantáziabőség stb.) fokozott kritikai igényt támaszt. Nem szabad azonban messzebbmenően arra sem következtetni, hogy az észlelőképesség frissége és az általában kevesebb gátlás folytán a gyermekkorban szerzett tudomás különösebb súlyú lenne.<sup>41</sup> Az aggkor szintén több vonatkozásban befolyásolhatja az észlelési képességet: ilyen pl. az érzékszervek gyengülése, az asszociációs folyamatban korábbi rögzítődések következtében beálló gátlások stb. A nem, illetőleg a fiziológiai folyamatok hasonlóképpen befolyásolhatják az észlelőképességet.<sup>42</sup>

A társítási művelet (asszociáció) a büntető eljárás során két szempontból vizsgálendő. Az asszociáció egyrészt — a tudatban meglevő, hasonló adatok segítségével — több benyomás szerzését segíti elő. Másrészt azonban — éppen a meglevő, hasonló adatok következtében — mindig azzal a veszedelemmel jár, hogy az eredeti benyomást az asszociációs művelet pótolja, kiegészíti, módosítja, megváltoztatja. Minderre alább, a reprodukáló képességgel kapcsolatban térünk vissza.

A társítási művelettel kapcsolatban még egy jelentős körülményre kell rámutatni. A társítási folyamatban az élő ember észleletei, élettapasztalatai, ismeretei mellett végső fokon az egyén társadalmi tudata hat közre. Ezeknek a tényezőknek vizsgálata múlhatatlanul szükséges a tanúvallomás tartalmi ellenőrzésénél. A társadalmi tudatra mint a társítási folyamatot befolyásoló tényezőre e tényezők között különös figyelmet kell fordítani, mithogy ennek jelentősége sokszor meghaladja a többi tényező jelentőségét.

A társadalmi tudat az emberek társadalmi létének visszatükröződése. A társadalmi tudat fogalmába a sajátyszerű tudatformák (ideológiai formák: politikai és jogi ideológia, vallás, filozófia, tudomány, művészet stb.) mellett a most vizsgált vonatkozásban beletartoznak az emberek társadalmi szokásai, erkölsei, érzelmei stb. is, amelyek összefüggésükben az adott társadalom vagy osztály tagjainak társadalmi pszichológiáját alkotják.

Az egyéni tudat a társadalomban élő és meghatározott osztályhoz tartozó ember tudata s ezért annak tartalmában a társadalmi tudat — az osztály-

<sup>40</sup> A tanú felfogóképességét meghaladó jelenségek észlelésére ld. RAHUNOV, i. m. 141. p. A tudomáskijelentésre ható tényezőket együttesen elemzi SZTROGOVICS: Kursz. 226. s. köv. p. Az észlelés szubjektív tényezőire, ld. UNGER, i. m. 6—8. p.

<sup>41</sup> A gyermekkorban levő tanúk vallomásának tartalmi ellenőrzésével kapcsolatban ld. Legf. Bír. törv. B. 411/1954. BH. 372. p. Részletesen foglalkozik a gyermek észlelőképességével RUBINSTEIN: Grundlagen 349. s. köv. p. A gyermekkor jelentőségére ebben a vonatkozásban ld. legújabban HOROSZOWSKI, i. m. 189—193. p. A hazai irodalomban, főleg a kihallgatási taktika szempontjából érinti a kérdést BODROGI Károly: A gyermekkorban levő tanúk kihallgatásának sajátosságai. RSz. III—1955. 855—860. p. A külföldi irodalomban az ezzel kapcsolatos fontosabb szovjet bírósági gyakorlatot is áttekinti SZTROGOVICS: Kursz. 280—291. p. GRASSBERGER (i. m. 201—215. p.) minden általánosítási törekvés nélkül, példák felsorolására szorítkozik.

<sup>42</sup> A nemmel kapcsolatban ld. GRASSBERGER, i. m. 215—220. p. felhozott példákat. A biológiai folyamatokkal kapcsolatban pl. BEÓTHY Konrád: A láz esetleges hatása a tanúvallomásban. Bp. Stádium, 1936. 14. p.

tudat — is kifejezésre jut. Ennek következtében a tudattartalomról tett kijelentés értékelésénél, ellenőrzésénél feltétlenül vizsgálni kell a társadalmi létet visszatükröző, s az adott esetben a társítási folyamatban közreható tényezőket is. A társadalmi tudatot kialakító tényezők közül ebben a vonatkozásban is jelentős szerepe van a munkának, a foglalkozásnak, a szokásnak, a nevelésnek stb., amelyek a tudat fejlődésének befolyásolása mellett kialakítják a sajátos tudomásszerzési módot, a szakszerű észlelést.<sup>43</sup>

Míg a külső jelenségek észlelésénél a tudati tényezők rendszerint csupán alárendelt szerepet játszanak, az észlelésnél a múltbeli tapasztalás során kialakult kapcsolatrendszerek — köztük a társadalmi létet visszatükröző összetevők — közreműködésével tükröződik vissza a jelenség. A társadalmi tudat a jelenségek észlelésénél, illetőleg az asszociálási műveletnél sajátos módon működik közre. Így pl. a társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények elkövetési körülményeivel kapcsolatban a társadalmi tudattól függően észleli az egyik tanú a társadalmi tulajdont fosztogató cselekményt vagy az erre közvetve utaló jelenségeket (pl. a gyár hátsó kerítése mellett megrakott zsákokkal többször, rendszeresen közlekedő egyént), míg a másik tanú ugyanannak a cselekménynek, illetőleg jelenségnek ebből a szempontból semmiféle jelentőséget nem tulajdonít. Ugyancsak a társadalmi tudattól függően ismerheti fel az egyik tanú a vádlott által tett kijelentésében az állami vagy a társadalmi rend elleni izgató szándékot, viszont a másik tanú — ugyanezt a kijelentést hallva — abban ilyen tendenciát nem észlel. Erkölcsei felháborodás folytán észleli az állampolgár, hogy az előtte egyébként teljesen ismeretlen és számára közömbös személy gyermekeit veri, éhezteteti és nélkülözésnek teszi ki, míg esetleg ugyanezt egy másik állampolgár közelebbről sem veszi észre.

Itt kell még megemlíteni azt is, hogy a társadalmi tudat határozza meg végeredményben a tanúnak az észlelt jelenséggel kapcsolatos további magatartását is a büntető eljárás során. A társadalmi tudattól függően észleli a tanú pl. egy, a társadalmi tulajdon ellen elkövetett bűncselekmény további kapcsolatait, hozzá a hatóságok tudomására a bűncselekményt, jelentkezik önként tanúnak s tesz a valóság megállapítására alkalmas vallomást, vagy pedig oportunitásból, kényelmi stb. szempontok következtében elhallgatja a dolgot, igyekszik kibújni a tanúskodási kötelezettség alól, szépíti, takarogatja a vádlott cselekményét. A társadalmi tudat a társítási műveleten túlmenően szerepet játszik továbbá az eseményekről szerzett tudomás megőrzésében és reprodukálásában is.

Az egyéni tudat és a társadalmi tudat összefüggéseinek — a vulgarizált és a mechanikus szemléletet egyaránt kizáró — feltárása kétségtelenül sok vonatkozásban járulhatna hozzá a tanúvallomás tartalmi ellenőrzésének eredményességéhez. Ennek ellenére a társadalmi tudattal mint a tudomásszerzést, illetőleg kijelentést befolyásoló tényezővel az eljárásjogi irodalom egyáltalán nem foglalkozott. A társadalmi tudat összetevőinek elemzése

<sup>43</sup> A tanúvallomás mérlegelésénél a kulturális-politikai színvonalat elsődlegesen vizsgálандó tényezőnek minősíti a Československé trestní řízení. Praha, Orbis, 1958. c. egyet. tankönyv. 169. p. Vö. HOROSZOWSKI, i. m. 201, 208—209. p.

A foglalkozási, hivatásbeli gyakorlat útján szerzett észlelőképességnél mindig ellenőrizni kell, hogy a tapasztalati úton szerzett általános ismeretek mennyiben befolyásolták a konkrét észlelést. Az egyes esetekre, pl. a gépkocsi gyártmányának felismerésére stb. GUSZÓVSKAJA, i. m. 80—83. p.

abból a szempontból, hogy ezek mennyire működtek közre az adott esetben a társítási műveletben, az eljárásjogi kutatás egyik soron következő feladata.

Ugyancsak a társítási művelettel kapcsolatban kell megemlékeznünk a belső lelki diszpozíciók két másik, az érzékszervek által szerzett benyomást módosító tevékenységéről: a hallucinációról és az illúzióról. A hallucinációnál minden reális inger nélkül, de a tudatban érzéki észrevételként keletkezik a benyomás, az illúziónál pedig a valóságos képet a tudatban már elsődlegesen tévesen fogja fel a tanú. Mindkét eset már a pszichiátria körébe tartozik.

Igen lényeges szubjektív körülmény a releváns jelenségről szerzett benyomás keletkezésénél a társítási folyamat eleveensége.<sup>44</sup> Az a körülmény, hogy az emlékezetbe más, hasonló benyomások képei már lerajzolódtak és így a tudatnak megvan a megfelelő ingerek iránti fokozott befogadóképessége, jelentékeny módon befolyásolja az észlelést. A képzettársítást a normális embernél is befolyásolhatják a külső körülmények (lelki zavarok), mint pl. a fáradtság, amely a képzettársítást lassítja, a jókedv, amely egyes szellemi műveletek lefolyását megkönnyíti stb. A képzettársításnak emellett beteges zavarai is lehetnek.<sup>45</sup> A társítási művelet menetét befolyásoló tényezők között meg kell említeni még a hangulatot és a szórakozottságot is,<sup>46</sup> amelyek szintén a tudomásszerzés folyamatánál fellépő szubjektív tényezők lehetnek.

A tételes eljárás számos rendelkezéssel biztosítja azt, hogy a tanúként kihallgatott személy érzékelési és észlelési képességére és általában a tudomásszerzés körülményeire a bíróság elejétől fogva kellő gondot fordítson. A tanúskodási képességet ellenőrző tételesjogi szabályok között mindenekelőtt azoknak a személyeknek a tanúskodásból való kizárását kell megemlíteni, akiktől testi vagy szellemi fogyatkozás következtében helyes vallomás nem várható. E rendelkezés fontosságát az is kiemeli, hogy a tiltó rendelkezés ellenére kihallgatott személy vallomása nem vehető figyelembe.<sup>47</sup> A tudomásszerzés körülményeinek tisztázása szintén a tételes törvényben előírt feladat.<sup>48</sup> A jog-

<sup>44</sup> Köztudomású, hogy a foglalkozásunkhoz, hivatásunkhoz tartozó jelenségek körében általában a részletekre inkább kiterjedő megfigyeléseket tehetünk. A gazdember vagy a pásztor sokkal részletesebben tudja megjegyezni a látott marha tulajdonságait; a gépkocsivezetéshez értő tanú sokkal pontosabban tudja megfigyelni a gépkocsiszerencsétlenséggel kapcsolatos jelenségeket (pl. a gépkocsi gyártmányát). Nem szabad azonban itt sem megfeledkeznünk arról, hogy ilyen esetekben fokozott mértékben történik az észlelésnek — utóbb — saját következtetésekkel való kiegészítése. Igen gyakori esetek pl. a gépkocsi menetsebességével kapcsolatos észlelések. Ezzel kapcsolatban is tisztázni kell a menetsebesség megállapításának alapjául szolgáló tényeket. Vö. KRASZNOSZEL'SZKIJ, i. m. 122. p. és GRASSBERGER, i. m. 232—240. p.

<sup>45</sup> A felindultságra, ijedtségre stb. ld. HOROSZOWSKI, i. m. 143—144. p.

<sup>46</sup> Így pl. a kedélyi emóciók: indulat, harag stb. alkalmasak a figyelmet elterelni a jelenségről. Köztudomású, hogy a feldühödött ember nem veszi észre a feléje kitartott kőst és beléshalad; az elkészeredett embert annyira elfogja saját bánata, hogy nem hallja meg a feléje tartó szekér zörgését stb. Ilyen jelenségek természetesen a tanúskodó személyt is befolyásolhatják. Asszociációs folyamatról ld. még KRASZNOSZEL'SZKIJ, i. m. 134—135. p. A szórakozottság lehet a tudatos figyelem gyöngesége, amelynek következtében a figyelem könnyen elterelődik és ingadozik, de lehet a másirányú erős koncentráció következménye is. Vö. TEPLOV, i. m. 59—60. p.

<sup>47</sup> Bp. 55. § 1. bek. b) pont és 2. bek. A tanúskodási képesség kérdéseinek részletesebb vizsgálata meghaladja a tanulmány kereteit.

<sup>48</sup> A Bp. 54. § 1. bek. szerint tanúként azt kell kihallgatni, akinek az ügyben a terhelt személyéről és az ügyben jelentős egyéb tényekről közvetlen észleleten alapuló tudomása van. A tudomásszerzés körülményeinek felderítését a 110. § 1. bek. írja elő.

gyakorlat számos döntése mutatja, hogy az észlelési képesség vizsgálata igen fontos gyakorlati követelmény.<sup>49</sup>

### 5. A tudati visszatükröződés megőrzése

A tanúvallomás alapját képező tudomás másik fontos eleme a korábbi benyomások megjegyzése, megőrzése és felelevenítése: az emlékezés. Míg az érzékelés az adott pillanatban tükrözi a külvilágot, a képzet a múltbeli visszatükrözés szándékos megelevenítése. Az emlékezés mint a fenti fázisokat felölelő tudati folyamat szintén számos objektív és szubjektív tényező eredménye.<sup>50</sup>

Az objektív feltételek között mindenekelőtt az elsődleges benyomás élessége fontos tényező. Bár ezzel kapcsolatban számos szubjektív körülmény hatása is érvényesül — a tanú figyelme, lelkiállapota stb. —, az érzékelés lényegéből folyik, hogy a benyomás élessége elsődlegesen az objektív jelenség természetétől függ. A behatás erőssége mellett számos más objektív körülmény — pl. szokatlanúság, a jelenség által okozott rendkívüli állapot stb. — szintén jelentős tényező az emlékezés elősegítésében.<sup>51</sup>

Az emlékezést befolyásoló objektív tényezők között az időmúlást<sup>52</sup> és ezzel kapcsolatban a kérdéses jelenséget követő benyomás utáni további benyomásokat kell még megemlíteni. Az időmúlás, az újabb behatások ugyanis — amint láttuk — rendkívüli mértékben gyengítik, torzítják, változtatják az eredeti behatást, a való helyzetről szerzett kép megbízhatósága így az időmúlással állandóan csökken.<sup>53</sup> Megeshetik azonban kivételesen az ellenkező eset is: és az eredeti benyomás — amelyet a behatást közvetlenül követően a tanú nem tudott emlékbe idézni — utóbb felelevenül a tanú tudatában. Az ilyen esetekben mindig ellenőrizhető, hogy milyen mérvű az eredeti benyomás és milyen mértékben hatott közre a társítási művelet a felelevenített benyomásnál. Az újabb benyomások egyébként az eredeti benyomást általában gyengítik, ha azzal azonosak: megszokottá teszik. E tényezők kiküszöbölését célozza a benyomás minél előbbi hű rögzítése, amelynek kérdésére még visszatérünk.

A felelevenítési lehetőséggel kapcsolatban lényeges tényező az eredeti benyomás bevéssődése is, amely lehet önkéntelen vagy szándékos.

<sup>49</sup> A tudomáskijelentés forrásainak kritikai ellenőrzésére mutat rá a szovjet bírói gyakorlatban a BVSz. 1957. évi 5. sz.-ban közzét határozat. (44—45. p. 15. pont.)

<sup>50</sup> A hazai irodalomban az emlékezés egyes fázisaira — bevésés, megőrzés, felidézés — elsősorban a nyomozás szempontjából foglalkozik legutóbb HALÁSZ László: Az emlékezés szerepe. RSz. V.—1957. 742—748. p. A pszichológiai irodalomban ld. RUBINSTEIN: Grundlagen 385—387. p.

<sup>51</sup> A behatás erőssége (természeti kataklizma, földrengés, villámcapás, robbanás stb.), ha az szokatlan körülmények között — pl. életében először — történik, sokszor egész életre szóló behatást idéz elő, a megszokás azonban — pl. köbányában dolgozó robbantómesternél — az adott konkrét eseményre való emlékezést erősen gyengíti, s csupán egyéb körülményekhez való kapcsolás segítségével tartja fenn. A bevéssődéssel kapcsolatban ld. részletesebben RUBINSTEIN: Grundlagen 372. p.

<sup>52</sup> Az időmúlás behatásaira ld. HOROSZOWSKI, i. m. 146—149. p. A pszichológiai irodalomban — összehasonlításra alkalmas adatokkal — ld. RUBINSTEIN: Grundlagen 387—389. p.

<sup>53</sup> Vö. RAHUNOV, i. m. 142—143. p.

Az eredeti benyomások felelevenítésének szubjektív tényezői között mindenekelőtt az emlékezőtehetséget, a megjegyzőképeességet kell megemlíteni. Az emlékezőtehetség, a megjegyzőképeesség szempontjából az emberek között többféle típus van; a szemléletes (vizuális) típusú ember a látási emlékképet jegyzi meg könnyebben, szóbeli-logikus (auditív) típusúak hallási benyomásokból szereznek mélyebb tudomást. A megkülönböztetés a tanúvallomás értékének ellenőrzésével esetleg felhasználható szempontot ad. Az emlékezőtehetség egyébként egyéni adottság, amelyet azonban számos más tényező is befolyásolhat.

Az adottság fejleszthető, ezzel kapcsolatban sajátos irányban is kifejlődhet. Ismerünk sajátos emlékezőtehetséget nevekkel, hellyel, időponttal, számadatokkal, arcokkal stb. kapcsolatosan. Befolyásolhatja az emlékezőtehetséget a foglalkozás vagy a hosszas gyakorlat.<sup>54</sup> Az emlékezés sajátossága (a bevésés gyorsasága, a megőrzés pontossága, tartóssága, az emlékezési készség stb.), tehát végeredményben egyénenként változnak, s a tanú egyéniségének ilyen szempontból való ellenőrzése a tanúvallomás értékelésénél eredményesen használható kritérium lehet. Az emlékezőtehetség egyébként kísérletileg is ellenőrizhető, s így az eredeti benyomást befolyásoló tényezők tapasztalati úton ellenőrizhetők.<sup>55</sup>

Lényeges körülmény továbbá azoknak a fizikai és pszichikai körülményeknek tisztázása, amelyek között a tudomásszerzés létrejött. Az emlékezési folyamat nem mechanikus és passzív, az emlékezetbe vésés folyamata, különösen a tartós emlékezetbe való tudatos beállítás is igazolja pszichikai világunk nagy aktivitását.<sup>56</sup>

Az emlékezőtehetséget befolyásoló szubjektív tényezők (életkor, nem, fiziológiai folyamatok következtében fellépő tényezők, idegállapot stb.) itt szintén nem tárgyalhatók részletesebben. Az életkorral járó sajátos emlékezőképeesség minden oldalú vizsgálata feltétlenül szükséges a tanúvallomás értékelésénél is. A gyermekkor frissebb emlékezőképeességének erejét gyöngíti a fiatalkorban szerzett nagyszámú, sokirányú benyomás hatása, befolyásolja továbbá a fiatalkorral járó erős képzelődő tevékenység. Az idősebb életkorú személy emlékezőképeességét szintén befolyásolja a megelőző sok benyomás, torzítja a foglalkozási stb. rutin, bár mindezek az emlékező hatást is támogathatják.<sup>57</sup> Az emberi testben végbemenő fiziológiai változások — a nemi fejlődés rendkívüli időszakai, nagy betegségek stb. —, vagy nagy lelki megrázkódtatások szintén jelentékenyen befolyásolják az emlékezőképeességet, s különös módon gátolják vagy serkentik az emlékező tevékenységet, amelynek igen sok esetben kóros elváltozásai is lehetnek, egyébként egészséges személyeknél is. A már említett kísérletek, szakértői szemle stb. alkalmas eszközök lehetnek a tudomáskijelentés forrásértékének

<sup>54</sup> Ld. az adatokra és típusokra KRASZNOSZEL'SZKIJ, i. m. 127—129. p. Vö. még RAHUNOV, i. m. 143. p.

<sup>55</sup> Így pl. igen fontos az eredeti benyomás és a foglalkozás, illetőleg a hosszas gyakorlat folytán közbelépő asszociációs tevékenység eredményeinek különválasztása. Ld. erre még KRASZNOSZEL'SZKIJ, i. m. 122. p.

<sup>56</sup> Vö. RAHUNOV, i. m. 143. p., HOROSZOWSKI, i. m. 137. p.

<sup>57</sup> Az öregkorral kapcsolatos néhány körülményt értékel MISKOLCZY Dezső: A haladottabb kor öröklődő elmebetegségei. Bp. Studium ny. 1934. 119. p., egyrészt a dementia senilis ellenére jellemző kivételes emlékezőtehetségre (7. p.), másrészt pedig az előregedés okozta lelki mozgékonyság meglassulására (21. p.). Ld. még erre GRASSBERGER (i. m. 213—215. p.) adatait.

tisztázására. Megfelelő esetben a bíróságnak nézetünk szerint az ilyen eszközök felhasználásához sokkal bátrabban kell nyúlania.<sup>58</sup>

Magának a felelevenítési folyamatnak szintén számos sajátossága van, amelyeket figyelembe kell venni. A folyamat elsődleges sajátossága — amint erre a tudomásszerzéssel kapcsolatban rámutattunk —, hogy régi tapasztalatokat használunk fel új képzeteknél, és új tapasztalatokat vonatkoztatunk a régebbi észlelésekre. Sohasem reprodukáljuk a régi tárgynak vagy történésnek ugyanazt a képét, hanem mindig új képzeteket idézünk fel, amelyek függenek aktív lelki alkatunktól, a felidézés időpontjában fennálló külső körülményektől. Rendkívül gyakori jelenség régebbi észleleteink egyes részeinek téves felismerése, a régebben észlelt tárgy képeinek kiegészítése. A különböző pszichikai folyamatok között kapcsolatok jönnek ugyanis létre, amelyek csak látszólag mechanikusak, az emberi gondolkodás körén kívüliek. A képzetek felidezésére irányuló törekvés során tudatunkban felmerülnek azoknak a tárgyaknak és jelenségeknek képei, amelyek a valóságban bármilyen módon összefüggtek egymással. A képzettársítási folyamat ellenőrzése ennél fogva jelentős segítséget adhat a tanúvallomás tartalmi értékeléséhez. Anélkül hogy részletesebben vizsgálhatnánk az asszociációs folyamat ezzel kapcsolatos részletkérdéseit, szükséges megjegyezni, hogy a felelevenítésnél közreható képzettársítás alapja a gyakorlatban legtöbbször az időbeli vagy térbeli különbség, a hasonlatosság vagy az ellentétesség.<sup>59</sup>

A társadalmi létet visszatükröző tudati elemek a szerzett tudomás megőrzésében is szerepet játszanak. A társadalmi tudattól függően tartja az egyik tanú rendkívül társadalomveszélyesnek pl. a társadalmi tulajdon ellen irányuló bűncselekményt, s jegyzi meg emlékezetében pontosan az ezzel kapcsolatos eseményeket, míg a másik tanú — nem tulajdonítván jelentőséget a társadalmi tulajdon ellen irányuló cselekménynek — az ezzel kapcsolatban észlelteket nem tartja szükségesnek megjegyezni, s így az ezzel kapcsolatos észleletek emlékezetéből teljesen kiesnek.

Röviden érinteni kell még a vizsgált tényezők hatásának kísérleti ellenőrzését. A kísérleti módszer: a releváns jelenségekkel azonos körülmények teremtése és azok megfigyelése — pl. látási, hallási viszonyok utólagos ellenőrzése — a büntető eljárás korábbi gyakorlatában sem voltak ismeretlenek, a modern kriminalisztikában pedig egyre nagyobb tért hódítanak. A tanú vallomásaival kapcsolatos objektív és szubjektív körülmények kísérleti úton való ellenőrzése szintén a mindenoldalú megismerés egyik tényezője lehet, s alkalmazásának jogszabályi úton való rendezése hasznosan elősegítené a bűnügyi felderítés és nyomozás eredményességét.<sup>60</sup> A kísérleti úton előállított

<sup>58</sup> A tudomáskijelentést befolyásoló tényezőket együttesen elemzi SZTROGOVICS: Kursz. 226. s köv. p., RAHUNOV, i. m. 142—143. p.

<sup>59</sup> Ld. bővebben HOROSZOWSKI, i. m. 112—116. p. és KRASZNOSZEL'SZKIJ, i. m. 130—131. p., a pszichológiai irodalomban RUBINSTEIN: Grundlagen 367—368. p.

<sup>60</sup> A nyomozási kísérletről a hazai irodalomban KERTÉSZ Imre (A nyomozási kísérlet RSz. II—1954. 238—250. p.) és BODOR Endre (A nyomozási kísérlet és a helyszínelés. RSz. V—1957. 654—666. p.) foglalkoznak részletesebben a kérdéssel. BODOR (i. m. 660—661. p.) a feltételezett csemenysorozat rekonstruálása alapján végzett tartalmi ellenőrzési tevékenységet konkrét példák alapján is bemutatja. A külföldi irodalomban újabban ld. GUSZOVSKAJA, I. N.: Szledsztvennüj ekszperiment. Moszkva, Goszjudat, 1958. 95. p. és HOROSZOWSKI, i. m. 129. s köv. p. A nyomozási kísérlet lefolytatása legújabbban tételesjogi szabályozást is nyert a Kazah SzSzK 1959. évi büntető eljárási törvénykönyvében (131—133. §§).

jelenség teljes problémaköre természetesen meghaladja a tanulmány tárgy-körét.<sup>61</sup>

Az eredeti benyomások emlékeidézésével, felelevenítésével kapcsolatban a tanúvallomás rögzítésének néhány kérdése is felmerül. A büntetőjogilag releváns tényről tudomást szerzett személyt: a tanút először a nyomozási szervek hallgatják ki. Irodalmunkban több részletmunka mutatja, hogy nyomozási szerveink előtt a tanúkihallgatás technikája nagyra értékelt tevékenység, amelynek tudományos kérdéseivel az irodalom — amint láttuk — elég sokat foglalkozik, mégsem lehet eléggé hangsúlyozni az első tanúkihallgatás fontosságát s ezzel kapcsolatban a nyomozószervek rendkívül finom munkát igénylő feladatát.

A tanú a nyomozás során tárja először fel azokat a benyomásokat, amelyeket a releváns jelenségről észlelt. Ennek a tudomáskijelentés értékelésénél két szempontból van rendkívüli fontossága. Az egyik az, hogy a nyomozás során van időbelileg legközelebb az eredeti tudomásszerzéshez, és az időmúlás, valamint a fellépő újabb benyomások következményei, amelyek az eredeti benyomást elhalványítják, ebben az időpontban még a legkevésbé kártékonyak. További szempont, hogy a már tanúként szerepelt személy saját emlékezetével szemben is sokszor megbízik abban, amit a nyomozás során tett és — esetleg nem is elég pontosan — felvett vallomás tartalmaz. Az írásos formába vetett bizalom mellé járul még igen sokszor az előzőleg már talán helytelenül — de „hivatalos írásban” — felvett vallomásának megmásításával, valamint a megmásítás következményeivel szemben igen sok emberben megnyilvánuló gátlás, félelemérzet. Ezt a két szempontot a bíróságnak a vallomás értékelésénél is figyelembe kell vennie. Kétségtelen, hogy az észlelethez időben legközelebb álló időpontban felvett vallomás sok, a vallomás értékét csökkentő körülményt — időmúlás, a tanú befolyásolása stb. — megelőz, viszont ugyanakkor figyelemmel kell lenni azokra a körülményekre is, amelyek a nyomozás során felvett tanúvallomás hitelét gyöngítik. A tanú észleleteiről az eljárást, illetőleg a tárgyalást megelőző szakban készített feljegyzések — tanú feljegyzései, könyvei, iratai, a nyomozás során tett, sajátkezűleg írt vallomása stb. — szintén alkalmas eszközök arra, hogy a tanú tudatában megvolt eredeti benyomások ne változzanak meg és ne tűnjenek el. Ezeket a segédeszközöket a bíróság igénybe veheti, s meggyőződésekének kialakításánál felhasználhatja.<sup>62</sup>

### *5. A tudati visszatükröződés reprodukálása*

A tanúvallomás értékelésének további jelentős oldala a szerzett tudomás visszaadása, reprodukálása. A művelet tehát az észlelés szándékos felelevenítése mellett a képzetek kifejezését is jelenti. Ez a büntetőperben rendszerint előszóval történik, amelyet szintén számos objektív és szubjektív tényező

<sup>61</sup> HOROSZOWSKI (i. m. 136. s köv. p.) az eddigi kísérletek eredményeit három kategóriában vizsgálja kritikailag: általános pszichológiai vizsgálatok (észlelés, az észlelést követő időszak, vallomástétel), a pszichológiai eltérésvizsgálatok eredményei és a tanúval kapcsolatos pszichodiagnosztikai problémák.

<sup>62</sup> Tételest jogi intézkedés a hazai jogban a tanú saját feljegyzései stb. tekintetében a Bp. 54. § 2. bek., a nyomozás során írt sajátkezű vallomására a Bp. 110. § 2. bek. által felhívott 96. § 2. bek.

befolyásol. Az eljárási szabályok a zavarólag ható tényezők kiküszöbölését kívánják elősegíteni.

A beszéd ugyanis nemcsak a gondolat kifejezését jelenti, hanem jelenti a gondolkodás elméleti folyamatát is. A gondolat kifejezésénél számos, egyidejű pszichikai folyamattal van dolgunk, amelyben — sematikusan — az értelmi és akarati folyamatok által irányított képzeteket választhatjuk külön. Mindezek a tények — amelyek nem tudatosak — kölcsönösen összefonódnak és összefolyznak, s így együttesen határozzák meg a konkrét kijelentést, amely csak megközelítőleg pontosan és erősen összesűrítve tudja képzeleteinket visszaadni. Sajátos perbeli helyzet adódik a reprodukálásnál az emberi szóval nehezen vagy egyáltalában ki nem fejezhető észleletek reprodukálásával kapcsolatban. A bíróságnak ilyenkor is módjában áll azonban a tanú észlelését az objektív valóság felderítésére felhasználni.

A tartalmi értékelésnek egyik fontos eleme a reprodukálás, a tudomás előadásának módja is.<sup>63</sup> Itt nemcsak a tárgyaláson, a vallomástétel során tanúsított magatartásra gondolunk, hanem a tudati állapot közlésének, a közlés formulázásának, szavakba öntésének mikéntjére is. Maguk a használt kifejezések, a szófüzés stb. ugyanis hasznos kritikai alapot adnak nemcsak a tanú értelmi fejlettségi fokának megítéléséhez, hanem esetleg annak elbírálásánál is, hogy a tudomáskijelentés mennyiben volt hű kifejezője a valóságos tudattartalomnak.<sup>64</sup>

A tudomáskijelentés reprodukálásával kapcsolatban a tartalmi ellenőrzésnek ki kell terjednie arra, hogy a tanú képes volt-e figyelmét a konkrét jelenségre összpontosítani, és a lényegtelen körülményeket mellőzve képes volt-e abból a lényeget befolyásoló objektív körülményeket kiszűrni, végül pedig képes-e a szerzett tudomást szabatosan, pontosan kifejezni, közölni.<sup>65</sup>

A releváns jelenségekkel kapcsolatos tudomás reprodukálását befolyásoló szubjektív tényezők közül tehát mindenekelőtt azt kell kiemelni, hogy az észlelt jelenségek előadása bizonyos szellemi képességet kíván meg. Maga a nyilatkozattétel is kifejezője a tanú képességeinek, s a kettő közötti eltérés egyik szempont lehet a tanúvallomás mérlegelésénél.<sup>66</sup> További szempont a szubjektív tényezőkkel kapcsolatban, hogy a reprodukálásnál is kísért az a lehetőség, hogy az eredeti észlelést a tanú — az asszociációs tevékenység fokozottsága következtében — esetleg megváltoztatja, vagy saját tudatában raktározott adatokkal egészíti ki. Ilyenkor egyrészt nehéz megvonni a határt az eredeti észlelés és a kiegészítés között, másrészt az eredetileg nem észlelt, de a valóságban a tanú vallomásával ellentétesen végbement jelenségre vonatkozó adatok a hírószágban kétségesse teszik a helyesen visszaadott benyomá-

<sup>63</sup> Vö. még KRASZNOSZEL'SZKIJ, i. m. 135. p.

<sup>64</sup> Így pl. abból, hogy a tanú olyan kifejezést használt, amelynek értelmét nem tudja, esetleg kiderül, hogy a tanú nincs tisztában a használt kifejezés értelmével, tehát lényegében mást akar mondani, vagy hogy a vallomását befolyásolták.

<sup>65</sup> Vö. hasonlóan BARUNOV, i. m. 144. p.

<sup>66</sup> Ismeretes, hogy pl. az olvasás útján szerzett benyomásokat sem tudjuk pontosan visszaadni. A visszaadási képesség hiánya azonban esetleg pótolható. Pl. a tanú nem tud pontos leírást adni a személyről, de több, hasonló személy közül határozottan felismeri a tettet. Ez utóbbira — az ügyben öt tanú által adott pontatlan és egymással nem egyező vallomás ellenére több esetben helyes felismerésre — hoz fel példákat UNGER, i. m. 10. p.

soknak értékét is, amelyeket a tanú a valóságnak megfelelően raktározott és reprodukált.<sup>67</sup>

A visszaadási képességet befolyásoló szubjektív tényezők részletes elemzése szintén további kutatási feladat. Az életkorral, nemmel, továbbá a fiziológiai stb. tényezőkkel kapcsolatos körülményekre korábban tett megállapítások általában itt is érvényesek. Magát az előadóképességet, a tanú gondolkodásának menetét, s a nyilvános tárgyalással kapcsolatban igen sokszor jelentkező szerepelni-vágyást, túlzott fontoskodást, végül mindezekkel kapcsolatban a tanú egész egyéniségét nem lehet természetesen egymagában a tárgyaláson észlelt magatartás alapján minden kétséget kizáróan eldönteni. A bíróságnak itt szerzett tapasztalatai azonban mégis rendkívül értékesek s — ami fontosságukat nagyban aláhúzza — más bírósági szervek, másodfokú bíróságok által meg nem szerezhetők.

A bíróságnak arra kell törekednie, hogy a vallomás hiteltérdeklőségének elbírálásánál tekintetbe vehető lényeges körülményeket a tanú egyéniségével kapcsolatban is tisztázza és — az ezzel kapcsolatos, lényeges momentumokat lehetőleg rögzítve — ezzel további adatot szerezzen a vallomás tartalmi értékeléséhez. Itt is ismételten rá kell mutatni arra, hogy a vallomást befolyásoló körülményekre szükség esetén feltétlenül hasznos — de a gyakorlatban igen ritkán alkalmazott megoldás — az orvosszakértői vélemény kikérése.<sup>68</sup>

A fentiekben elsősorban a tanúvallomást nem szándékosan befolyásoló, torzító behatásokat érintettük. Nem érintettük a tudomáskijelentést külső oldalról szándékosan befolyásoló pszichológiai tényezőket (szuggesztió, függőségi kapcsolatok stb.), amelyek problémája szintén szélesebb körű kutatást igényel.<sup>69</sup> Mindezek mellett külön problémakör volna a tudatosan hamis tanúskodással összefüggő kérdések részletes vizsgálata. A tudomáskijelentés szándékos meghamisítását rendszerint az adott eljárás egyéb adatai alapján észleli a bíróság. Ennek további kivizsgálása esetleg csupán a nyomozószervek közbejöttével történhetik. Mindezek részletezése azonban már túl vezetne vizsgálódásaink körén.<sup>70</sup>

## 6. A vallomástétel tudati folyamatában közreható tényezők mérlegelése

A bizonyítékok mérlegelése sajátosan bírósági tevékenység, amelynek során a bíróság az előtte bemutatkozott bizonyító tényeket önmagukban egyenként és más bizonyítékokhoz való kapcsolatukban — ideértve a bizonyításra nem szoruló történeti tényekhez, a köztudomáshoz, valamint a tudománynak elismert és általánosan elfogadott tételeihez való viszonyukat is — megvizsgálja, azok súlyát ebben az összefüggésben leméri, és ennek

<sup>67</sup> Az egészben és a részletekben való tévedés között különbséget tesz még RAHUNOV, i. m. 144. p.

<sup>68</sup> A tudomáskijelentésre kiható tényezőket együttesen elemzi újabban SZTROGOVICS: Kursz. 226. s köv. p.

<sup>69</sup> RAHUNOV, i. m. 140. s köv. p. A függőségi, továbbá egyéb — a tanúvallomást befolyásoló — kapcsolatokra ld. GRASSBERGER, i. m. 228. p.

<sup>70</sup> A hazai irodalomban a kérdéssel foglalkozó rövid tanulmány (BODOR Endre: Egyes bizonyítékok értékeléséről. RSz. V—1957. 426—430. p.) csupán a jóhiszemű vallomások értékelésére terjed ki. Az őszinte és nem őszinte vallomásokat illetően a legrészletesebb HOROSZOWSKI, i. m. 70—74. p.

alapján egyes bizonyítékokat megállapításai alapjául elfogad, másokat pedig elvet.<sup>71</sup> A szocialista eljárásjog egyik sarktétele a szabad bizonyítási rendszer, amelynek értelmében a bizonyítékok mérlegelését törvényi szabály — kötött bizonyítási módszer — nem korlátozza, hanem az egyes bizonyítékok jelentőségét, erejét a bíróság szabad belső meggyőződése szerint értékeli. A végső kritérium a bíróság ésszerű belső meggyőződésének kialakítása.<sup>72</sup>

A szabad bizonyítási rendszerrel egyidejűleg, annak ellenőrzése végett érvényesülő nyilvánossági elv megköveteli, hogy a bíróság döntésének eredményét úgy közölje, hogy azokat a logikai érveket, amelyek a bíróság belső meggyőződését kialakították s a bíróságot a hozott döntésre készítették, nyilvánosan is kifejtse. Ez a tevékenység az ítéleti indokolás kötelezettsége, amely az ésszerű belső meggyőződés alapján kialakult bírói döntés — ideértve a mérlegelést is — egyik legbiztosabb ellenőrzője.

A bizonyítékok mérlegelésének általános kérdésein túlmenően a tanú tudattartalmában végbement folyamat elemzése alapján a vallomástétel tudati folyamatában közreható tényezők mérlegelésének néhány sajátos kérdését is meg kell még vizsgálni. A tárgyaláson elhangzott vallomás közvetlenül bizonyító tény az eljárásban. A közvetlenség elve megkívánja azt, hogy a bíróság ténymegállapításait olyan bizonyítékokra alapítsa, amelyeket a tárgyaláson maga észlelt. A tanúvallomással kapcsolatban az alapvető szabály szintén az, hogy a bíróság maga hallgassa ki a tanúkat (Bp. 76—79. §). A közvetlen kihallgatás ugyanis számos vonatkozásban lehetővé teszi a tanúvallomás tartalmi ellenőrzését. A tanúvallomás elsőbírósági értékelésének különös jelentősége van annak következtében, hogy az elsőbíróság által közvetlenül észlelt tudomáskijelentés az eljárás későbbi folyamán rendszerint nem ismételhető, illetőleg megismétlése során eredeti értékéből jelentékeny mértékben veszít. A bírósági tanúkihallgatást megelőzően a tanú rendszerint a bűnügyi felderítő szervek előtt is vallomást tesz. E vallomás azonban az eljárás rendes menetében egymagában nem bizonyíték s elsődleges rendeltetése csupán az, hogy a vád tájékoztatására szolgáljon, bár — kivételes esetekben — utóbb esetleg a bíróság előtt is bizonyítékként használható fel. A felderítőszervek előtt tett vallomás azonban — kellő módon felhasználva — fontos eszköz lehet a bíróság kezében a tanúvallomás tartalmi ellenőrzésével kapcsolatban.

A tanúvallomás pszichikai elemeinek mérlegelésénél a bíróság végig követi és ellenőrzi a büntetőjogilag releváns jelenségről szerzett tudomás keletkezésének, megőrzésének és felhasználásának folyamatát, s az eljárás egyéb adatainak segítségével kiküszöböli a tudattartalmat befolyásoló azokat a tényezőket, amelyek nem az eredeti érzékelés és észlelés, hanem egyéb

<sup>71</sup> A mérlegelés fogalmi körét illetően az újabb szocialista irodalomban ld. SZTROGOVICS, M. Sz.: Proverka zakonnoszti i obosznovannoszti szudebnüh prigovorov. Moszkva, Goszjurizdat, 1956. 114—116. p.; AFANASZEV, I. F.: Nekotorie voproszű ocenka dokazatel'sztv szudom vtoroj insztancii. SZGP. 1958. 2. sz. 120—122. p., az újabb szovjet bírói gyakorlatra ld. uo. 122—126. p.; RIVLIN, A. L.: Percszmotr prigovorov v SzSzsR. Moszkva, Goszjurizdat, 1958. 204. p.

<sup>72</sup> A bizonyítási rendszer történeti fejlődésének áttekintésére még a legáltalánosabb vonatkozásokban sem térhetek ki. Alapvető ebben a vonatkozásban is VISINSZKIJ, i. m. 83. s köv. p., a szabad bizonyítás elméletére különösen 149—186. p. Bírói gyakorlatunk a bizonyítási rendszer szabadságával kapcsolatban ismételtelen tett elvi kijelentéseket (Legf. Bír. Bf. II. 1346/1954. BH. 28.; Legf. Bír. törv. B. 725/1953. BH. 30.; Legf. Bír. Bf. IV. 1611/1957. BH. 1876.). A bizonyítási rendszerek fejlődésére a külföldi irodalomban ld. VISINSZKIJ, i. m. 237. s köv. p.; RAHUNOV, i. m. 131—132. p.

körülmények folytán hatnak a tudattartalomra. E tevékenysége során a bíróság számos olyan objektív körülményt is észlel, amelyeket a bizonyítékok mérlegelésével kapcsolatban tekintetbe kell venni. Ezeket — nagy vonásokban — a fentiek során érintettük.

Mindezeket az adatokat egybe kell vetni a tudomáskijelentés tartalmával, és azzal egybefüggően kell értékelni. A tudomáskijelentés összetevőinek értékeléséhez tartozik tehát mindenekelőtt a tudomásszerzés, megőrzés és reprodukálás folyamatával közvetlenül kapcsolatos szubjektív tényezők feltárása. Ilyen tényezők lehetnek általános jellegűek (mint pl. a tanú egész egyénisége, lelki alkata, osztálytudata, értelmi, kulturális fejlettsége),<sup>73</sup> vagy közvetlenül a konkrét tudomásszerzéshez kapcsolódnak (a tanú érzékszerveinek működési képessége, a tárgyalást megelőzően — pl. a nyomozási kísérlet során —, vagy magán a tárgyaláson megismerhető, érzékelő, észlelő, emlékebe-idéző stb. képességei). Mindezek — amint említettük — nemcsak magán a tárgyaláson észlelhetők, hanem a tanúnak a vallomástétellel kapcsolatos egész előző magatartásáról, az eljárást megelőzően korábban tett kijelentéseiről<sup>74</sup> a bíró rendelkezésére álló — a periratokban rögzített — adatok hasznos támpontokat adnak a konkrét tudomáskijelentés értékeléséhez. Jelentős figyelmet kell a bíróságnak arra is fordítania, hogy a tanúban az eredeti benyomás keletkezésével kapcsolatban számos érzéki tévedés működhetett közre, amelyek tisztázása a bíróság feladata.<sup>75</sup> Figyelemmel kell kísérni továbbá a csökkent értelmi képességű, gyengeelméjű, gyermekkorban levő stb. tanúk vallomásának hitelérdeklőségével kapcsolatos egyes tényezőket, amelyek számos lélektani, orvostani stb. kérdést vetnek fel.

Ide kapcsolódik a továbbiak során azoknak az objektív körülményeknek tisztázása, amelyek az adott esetben az egész pszichikai folyamatot befolyásolhatták: a tanú viszonya vádlotthoz,<sup>76</sup> sértetthez,<sup>77</sup> a többi tanúhoz, a tudattartalomra érdekkapcsolatok, érzelmi kapcsolatok, függőségi viszony stb. által gyakorolt behatások. Ugyanide kapcsolódik végül mindazoknak a körülményeknek vizsgálata, amelyek a tanúvallomás tartalmát a törvényben lefektetett okokból (hivatali titok stb.) érintik. Az objektív valóság megisme-

<sup>73</sup> Vö. VISINSZKIJ, i. m. 304. p.; RAHUNOV, i. m. 138. p.

<sup>74</sup> A korábban tett kijelentésekkel ellentétes vallomást rendszerint tisztázni kell. Ennek elmulasztása ügydöntő jelentőségű, és a bűnösség megállapítására, illetve a büntetés kiszabására kiható kijelentés esetében felderítetlenséget jelent. (Legf. Bír. Bf. I. 564/1956. BH. 1367.).

<sup>75</sup> A büntetőbírói ítélezésben jelentős szerepet vitt érzéki csalódásokra bő anyagot közöl HOROSZOWSKI, i. m. 134. s. köv. p. Az érzéki csalódásokkal kapcsolatosan kísérleteket végzett hallgatóin FINKEV (ld. A tanúkihallgatás technikája 97. p.) is; eredményeit — tudomásunk szerint — nem közölte. Ugyancsak kísérleteket végzett e téren ANGAL is (ld. még UNGER, i. m. 10—12. p.). Külföldön a hallással, látással stb. kapcsolatos nyomozási kísérletekről a legújabban GUSZOVSKAJA, i. m. 53. s. köv. p.

<sup>76</sup> A bírói gyakorlat szerint a tanúk és a vádlott közötti viszony tisztázásának mellőzése az ítéletet megalapozatlanná teheti. (Legf. Bír. Bf. III. 870/1955: BH. 954.). A vádlottal haragos viszonyban levő tanú vallomása csakis a viszony tisztázása alapján mérlegelhető. (Legf. Bír. Bf. IV. 1541/1956. BH. 1582.) A SZÜ. Legfelső Bíróságának gyakorlatában a tanúk és a felek közötti viszony tisztázásának következményeire ld. a BVSz. 1957. évi 5. számában felsorolt jogeseteket. (44. p. 3. és 4. pont). Az irodalomban a konkrét eset alapján elemzi a kérdést KÖVÁGÓ János: A tanúk szavahihetőségére vonatkozó közvetett bizonyítékok jelentősége. RSz. IV—1956. 1917—1920. p.

<sup>77</sup> Sértettel rokon kapcsolatban álló tanú vallomásának értékelésével kapcsolatos szempontokra ld. a székesfehérvári megyei bíróság Bf. 2/1956. sz. ítéletét (BH. 1289.).

résének egyéb módszereivel kapcsolatban természetesen még vázlatos áttekintést sem lehet itt adni, lényeges azonban itt is kiemelni, hogy az így szerzett megismerésnek más ismeretek alapján történt ellenőrzése feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a bíróság ténymegállapítása az objektív történéssel azonosan, azzal mindenben megegyezően rekonstruálja az ítékezés ténybeli alapját.

A tanúk vallomásában foglalt megállapítások ellenőrzésének a fentiekben túlmenő lehetőségei is vannak, amelyeket szintén fel kell használni. Ezekben az esetekben tulajdonképpen már nem a tanúvallomás pszichikai elemeinek mérlegeléséről van szó, hanem az objektív valóság megismerésének olyan más módszereiről, amelyek eredményét a bíróság a pszichikai elemek ellenőrzésénél felhasználhatja. Ilyen lehetőség pl. a fizikai törvényszerűségek alapján végzett ellenőrzés. Ugyanis minden jelenség megtörténtéhez bizonyos időmúlás szükséges. A kérdéses cselekmény elkövetéséhez szükséges idő alapján szintén ellenőrizni lehet a tanúvallomás megbízhatóságát.<sup>78</sup> Ugyanilyen jellegű annak ellenőrzése, hogy valamely cselekmény elvégzése az adott körülmények között fizikailag lehetséges volt-e.<sup>79</sup>

Csakis a tanúvallomásra alapított összes eshetőségek kritikai megvizsgálása után juthat el a bíróság oda, hogy a tanúvallomást ténymegállapításának alapjául felhasználja. Itt ismételten hangsúlyozni kell a gyakorlat, a tapasztalat, a más módszerek segítségével szerzett ismeretek szerepét a tanúvallomások pszichikai elemeinek tartalmi ellenőrzésével kapcsolatban. A dialektikus materializmus ismeretelmélete szerint az igazság kritériuma a gyakorlat. A megismerési folyamat során szerzett ismeretek gyakorlati ellenőrzése az objektív valóság megismerési folyamatában a harmadik, legmagasabb fok. A szocialista büntetőeljárás elmélet szerint a gyakorlati ellenőrzés nem korlátozható a kísérleti, tapasztalati adatokra, hanem annak során az emberi tevékenység minden oldalát — a termelési, társadalmi, gazdasági, politikai és minden egyéb praktikus tevékenységet — mint az igazság kritériumát tekintetbe kell venni.<sup>80</sup>

Itt közbevetőleg rá kell mutatni arra is, hogy a vallomástételnek a tanú egyéniségével, a tárgyaláson tanúsított magatartásával stb. kapcsolatos, elsősorban tehát pszichikai elemei a jegyzőkönyvben nem rögzíthetők még akkor sem, ha esetleg a tanú minden szavát megrögzítő, gyorsírással feljegyzésről (Bp. 80. §) van szó. Bár a mechanikai rögzítési eszközök — film, hangfelvétel stb. — egy távoli jövőben sokkal bővebben felhasználhatók a büntetőperben, azokkal mint általánosan elterjedt módszerekkel egyelőre nem számolhatunk. Mindezek a közvetlenség rendkívüli jelentőségét hangsúlyozzák és — az objektív lehetőségek határain belül — indokolják azt a követelményt, hogy ténymegállapítást csak közvetlenül észlelt bizonyító tényekre lehessen alapítani.

A pszichikai elemek mérlegelése során hasznosítani lehet azokat a megállapításokat is, amelyeket az elmélet a tanúvallomások osztályozása kapcsán

<sup>78</sup> Pl. a tettesnek bizonyos időre volt szüksége, hogy a tett elkövetésének időpontjában a tett színhelyén lehessen. Az ezzel kapcsolatos nyomozási kísérletekre ld. GUSZOVSKAJA, i. m. 74. s. köv. p.

<sup>79</sup> Pl. az adott kerítés megmásítása ismert személyi képességek mellett. Az ezzel kapcsolatos nyomozási kísérletekre ld. GUSZOVSKAJA, i. m. s. köv. p.

<sup>80</sup> Vö. PRONTKOVSKIJ, i. m. 897. p.

tesz.<sup>81</sup> A tanúvallomások bizonyos csoportjába való tartozás az egyéb összefüggéseket (érdekeltség a súlyosbító vallomásnál stb.) tekintetbe véve, lényeges kihatással lehet az értékelésre.

Igen lényeges gyakorlati kérdés a tanúvallomás pszichikai elemeinek értékelésével kapcsolatban a tanú közvetlen értékelésének és észlelésének elválasztása a tanúnak ahhoz fűződő saját következtetéseitől. A tanú feladata és kötelessége közölni az általa érzékelt benyomásokat, az észlelt dolgokról és jelenségekről szerzett tudomást. A közölt tudomás alapján a bíróság azután következtetést von le a releváns tényre. A bíróságnak tehát arra kell törekednie, hogy a tanúvallomás lehetőleg a konkrét jelenségre korlátozódjék, kerülje az absztrakt fogalmakat, az általánosításokat, saját következtetéseket, véleménynyilvánítást stb.<sup>82</sup> Ennek szüksége fennforog még akkor is, ha a konkrét észlelés megítélése különleges és a tanúnál meglevő szakmai ismereteket tételez fel. Az ellenőrzési lehetőség megteremtése végett itt is tisztázni kell magát az eredeti észlelést. A következtetéseket — a konkrét jelenség összes többi oldalának, esetleg az idevonatkozó szakértői véleményeknek eredményeit felhasználva — végső fokon maga a bíróság vonhatja le.

Újabb bírói gyakorlatunk szintén hangsúlyozza a különbséget a tanú közvetlen észlelésének és az abból vont következtetéseknek értékelésével kapcsolatban. A bíróságnak gondosan kell ügyelnie arra, hogy az észlelést a következtetéstől elválassza. A tényállás felderítéséhez a tanú következtetése természetesen hozzájárulhat. A bíróságnak azonban megelőzően tisztáznia kell, hogy melyek azok az észleletek, amelyekre a tanú a következtetést alapítja, és ezt követően magának a bíróságnak kell a következtetést elvégeznie. A nem ellenőrzött következtetések tanúvallomásként való elfogadása törvénysértő.<sup>83</sup> Ugyancsak lényeges a különbségtétel a fellebbezési eljárásban a másodfokú reformáció alá tartozó ténybeli következtetéssel kapcsolatban is.<sup>84</sup>

A tanúvallomások pszichikai elemeinek tartalmi ellenőrzésével kapcsolatban nemcsak az irodalom számol be rendkívül széles tevékenységről, hanem a gyakorlatban is alkalmaznak különféle eljárásokat. Ezek a törekvések elméletileg két csoportba sorolhatók: a pszichológiai és a pszicho-fiziológiai

<sup>81</sup> A tanúvallomások osztályozására ld. RAHUNOV, i. m. 14—29. p., az osztályozás kihatásaira ld. uo. 29. p. Az egyes tanútípusokra a hazai irodalomban ld. BÁNKI Endre: A tanúkihallgatás lélektanának néhány problémája. RSz. V—1957. 488—493. p.; a külföldi irodalomban bő leírást ad HOROSZOWSKI, i. m. 182. s. köv. p.

<sup>82</sup> Így mindenekelőtt közismerten tévútra vezetnek a tanúvallomásban foglalt s a személyek egyes tulajdonságaira vonatkozó általánosítások (pl. magas, alacsony, öreg ember stb.), mert nincs megfelelő összehasonlítási alap. (A gyermeknek „öreg” ember, aki „sokkal nagyobb”, mint ő; a magas, alacsony stb. megállapítás érzéki csalódáson is alapulhat). Ehelyett ellenőrizhető összehasonlításra kell törekedni (olyan magas alacsony, mint a tanú; öregebb, mint a tanú édesapja stb.). Ugyanilyen hibaforrás lehet a személy egyéniségére vonatkozó általánosítás (jó munkás, veszekedő természetű stb.), mely szintén szubjektív döntésen is alapulhat. A szovjet irodalomban ld. mindezekre SZTROGOVIC: Kursz. 229—230. p., néhány bírói döntés közlésével. Az elhatárolás szükségességeiről és az ezzel kapcsolatos nehézségekről ld. RAHUNOV, i. m. 14. s. köv. p. A szovjet bírói gyakorlatban az általánosító jellegű kijelentések értékelésére ld. a BVSz 1957. 5. sz. (45. p. 16. pont) írt jogesetet.

<sup>83</sup> Legf. Bír. Bf. II. 317/1958. BH. 1985. Ugyanúgy a szovjet bírói gyakorlatban a BVSz. 1957. évi 5. sz.-ban (45. p. 18. pont) közölt jogesetekben.

<sup>84</sup> A Bp. 203. § 4. bek. (a III. Bpn. szövegezésében) értelmében az elsőbírósági ténymegállapítás helytelen ténybeli következtetés esetében is helyesbíthető az iratok alapján. Ld. bővebben: A bizonyítékok mérlegelésének felülbíráltása c. dolgozatomban (JK. XIV—1959. 124. p.).

módszerek alkalmazása. A pszichológiai módszerek közül az irodalom a reprodukáló és az asszociációs módszert emeli ki, eredményességük általában csekély. További részletes kutatást kíván annak megállapítása, hogy a pszichofiziológiai módszerek egyes formái (pl. az ún. hazugságfelfedező készülék segítségével végzett vizsgálat stb.) a természettudományos kutatástól függően — esetleg a szocialista eljárásban értékesíthetők-e?<sup>85</sup>

A bizonyító eljárás során a bíróság előtt elhangzott egyes tanúvallomások pszichikai elemeinek a fentiekhez képest önmagukban — tehát a tudomáskijelentés forrásainak és tartalmának egybevetése útján — történt<sup>86</sup> ellenőrzése mellett a bíróság további ellenőrzést gyakorol a tanúvallomás további elemei és az egyes tanúvallomások egész értéke felett, amikor azokat a többi tanú vallomásaival és a bizonyítás egyéb eredményeivel egybeveti, összehasonlítja, ellenőrzi. Az egymással ellentétes tanúvallomások tüzetes mérlegelését a bírói gyakorlat az ítéleti megalapozottság előfeltételének tartja.<sup>87</sup> Nem szabad azonban ugyanakkor arról sem megfeledkezni, hogy a túlságos mértékben egybehangzó tanúvallomások esetleg azt is jelenthetik, hogy a tanúkat befolyásolták. Ebben a vonatkozásban a bírói gyakorlat külön indokolási kötelezettséget is megkíván. A szembenálló vallomások közül az egyik alátámasztására vagy erőltetésére irányuló bizonyítást a bíróságnak hivatalból is el kell rendelnie.<sup>88</sup>

A szabad bizonyítási rendszerben nincs semmiféle előzetes szabály arra vonatkozóan, hogy milyen fajta bizonyítás adatai szükségképpen meggyőzőbbek. A tárgyi bizonyítékokból,<sup>89</sup> a szakértői szemle eredményeiből s a bizonyítás egyéb lehetőségeiből — helyszíni szemle, okiratok stb. — levont tényadatokkal ellenőrzött, a releváns tényadatok sorozatába kapcsolódó, oda logikailag beilleszkedő jelenségről tett tanúvallomások értéke semmivel sem kisebb, mint amazoké. Természetesen fokozott gonddal és körültekintéssel kell a tanú érdektelenségét és ezzel kapcsolatban a vallomások hiteltérdemlőségét ellenőrizni, ha csupán egyetlen tanú vallomására kell a ténymegállapítást alapítani.<sup>90</sup>

<sup>85</sup> A módszerek inkább a nyomozási, mint a bírósági szakban használatosak. Legújabban beszámol róluk HOROSZOWSKI, i. m. 227—234. p. Az imperialista eljárásokban használt módszerek kritikájára ld. HOROSZOWSKI, i. m. 234. s. köv. p. A tanúvallomást kikényszerítő pszicho-fiziológiai módszerek általános kritikájára ld. 233. p.

<sup>86</sup> A tanúvallomás egyes részleteinek egybevetésére vonatkozó szovjet bírói gyakorlatból elvi jelentőségű a SZU. Legf. Bír. 1958. ápr. 12-i határozata (BVSz. 1958. 4. sz. 40—42. p.), további eseteket közül RAHUNOV, i. m. 154. s. köv. p.

<sup>87</sup> Legf. Bír. törv. B. II. 1634/1954. BH. 673. és — a konkrét eset adatainak felsorolásával — Legf. Bír. Bf. II. 659/1957. BH. 1556. A szovjet bírói gyakorlatról ugyanekben az értelemben ld. a BVSz. 1957. 5. sz.-ban felsorolt jogeseteket 4. p., 8., 9. 11. pont.

<sup>88</sup> Vö. HOROSZOWSKI, i. m. 181—182. p. A hazai gyakorlatból: Nem felel meg az indokolási kötelezettségnek a tanúk neveinek pusztá felsorolása, ha valamelyik vallomása a többiekétől eltér. Ilyen esetben a bíróság az ellenmondó adatokat mérlegelni, és mérlegeléséről az ítéletben beszámolni köteles. (Legf. Bír. törv. B. I. 313/1955. 2. pont BH. 794. A szovjet bírói gyakorlatban ld. BVSz. 1957. 5. sz. 44. p. alatt felsorolt jogeseteket.) Az egymással szembenálló vallomásokra ld. Legf. Bír. Bf. I. 1967/1955. H.B. 1220.

<sup>89</sup> A tanúvallomás tartalmi ellenőrzésének néhány részletkérdését vizsgálja konkrét ügyek gyakorlata alapján RAHUNOV, R. D.: A tanúvallomások és a tárgyi bizonyítékok. RSz. V—1957. 45—52.

<sup>90</sup> Ezt a körülményt mint a szabad bizonyítási rendszer követelményét legújabb bírói gyakorlatunk ismételten hangsúlyozza. (Legf. Bír. Bf. I. 1798/1955. BH. 1218; Legf. Bír. Bf. IV. 1611/1957. BH. 1876; Legf. Bír. Bf. VI. 550/1958. BH. 2102. stb.)

Kétségtelen viszont, hogy a számos hibaforrási lehetőséget ki nem záró tanúbizonyítás eredményét a bíróságnak el kell vetnie akkor, amikor az emberi élet és tudomány tapasztalatain alapuló, konkrét adatokra támaszkodó bizonyítékokkal ellentétben van. Ennek eredménye természetesen az is lehet, hogy a bíróság ugyanannak a tanúnak a vallomását részben fogadja el, részben pedig elveti.<sup>91</sup> Az összes felderíthető és felderített bizonyító tényeknek az összefüggésükben való mérlegelése az a végső kritikai értékelés, amelynek alapján a bíróság a büntetőjogilag releváns jelenség rekonstruálásával kapcsolatos döntéseit megalapozza. A tudomáskijelentés lélektani sajátosságainak ellenőrzése fontos tényező tehát a tanúvallomás értékelésének elbírálásánál.<sup>92</sup> Csak ezeknek a sajátosságoknak, valamint azoknak a tényezőknek a felderítése, amelyek e lélektani sajátosságokat kiváltják, adja meg a lehetőséget a vallomás helyes mérlegeléséhez, és vezet a való történés rekonstruálására.

## 7. Összefoglalás

Vizsgálódásaink gyakorlati eredményeit a következőkben foglalhatjuk össze. A tanúvallomás a szocialista büntetőperben is nagy jelentőségű bizonyítási eszköz. A tanúvallomás mérlegelésénél, tartalmának ellenőrzésénél figyelembe kell venni azt a lélektani folyamatot, amelynek során a tanú tudatában a releváns tényre vonatkozó ismeretek keletkeztek, konzerválódtak, végül megfelelő gondossággal kell vizsgálni a szerzett tudománsnak a bizonyítás céljaira való felhasználásával kapcsolatos körülményeket (tudomás rögzítése, kijelentése stb.). Mindezeket a körülményeket — a tanúvallomás pszichikai elemeit — a bíróság önmagukban egyenként is köteles megvizsgálni, felderítve azokat a konkrét adatokat, amelyek során a tudomásszerzés stb. végbement. Ezeknek az elemeknek önmagukban, majd az összes többi elem alapján végzett ellenőrzése után a bíróság ezeket az adatokat még tovább is megvizsgálni köteles azoknak az ismereteknek alapján, amelyeket a releváns konkrét tényről más tudományágak eredményeinek felhasználásával a társadalmi élet, a termelés, gazdasági élet stb. tapasztalataiból, gyakorlatából merít. Csupán a releváns tényről sokoldalúan szerzett adatok biztosíthatják ezzel kapcsolatban azt, hogy a bírósági ténymegállapítás valóban minden oldalú, az objektív valóságnak megfelelő lesz.

A szocialista büntető eljárások felfogása egységes abban a kérdésben, hogy a tanúvallomás hiteltérdemlőségét, a tanú szavahihetőségét végső fokon a bíróság állapítja meg.<sup>93</sup> Az eljárási pszichológiának mint a kriminálpszichológia egyik külön fejezetének önálló eredményei nem annyira megbízhatóak, hogy a büntető igazságszolgáltatás gyakorlatában — esetleg szemben a cselekmény konkrét adatait más úton, tapasztalati oldalról is felderítő bíróság belső ésszerű meggyőződésével — minden vonatkozásban általánosít-

<sup>91</sup> Az indokok részletesebb kifejtése újabban: a Legf. Bír. Bf. I. 863/1958. BH. 2010.

<sup>92</sup> Vö. RAHUNOV, i. m. 135. p. A külföldi irodalomban ld. még erre GRASSBERGER: i. m. 246—251. p.

<sup>93</sup> A szovjet irodalomban ugyanígy RAHUNOV, R. D.: Teorija i praktika ekszperizni v szovetszkom ugolovnom porcszsze. 2. izd. Moszkva, Goszjurizdat, 1953. 63. p. Vö. VISINSZKIJ, i. m. 305. p. Rahunov (i. m. 149—150. p.) rámutat arra, hogy a tanúvallomás tudományos alapokon végzett pszichológiai tanulmányozásának nagy jelentősége van és az igazságszolgáltatás ügyét elősegíteni hivatott (i. m. 149. p.).

hatók volnának. A hiteltérdemlőség egyes elemeinek, nevezetesen a tudomásszerzés, megőrzés és tudomáskijelentés fiziológiai alapjainak, továbbá az egész folyamatnak mint pszichikus jelenségeknek ellenőrzésével kapcsolatos lehetőségeket azonban a büntető eljárásban fokozottabb mértékben kell felhasználni.

Tételes jogunk szerint a tanúzási képességet bizonyos — kivételes — esetekben orvosszakértői vélemény alapján kell eldönteni. Az OSZFSZK büntető eljárásban hasonló megoldást találunk.<sup>94</sup> Az irodalom részletesen elemzi a tanúzási képesség előzetes orvosszakértői megvizsgálásának előfeltételeit. A lengyel irodalom szerint sincs törvényi akadály annak, hogy pszichológiai szakértő vonjonak be az eljárásba annak megvizsgálása végett, hogy egy rendkívül fontos tanú lelkileg egészséges-e.<sup>95</sup> A külföldi tételes anyagban a cseh büntető törvénykönyvben találunk a tanú elmeállapotának megvizsgálására vonatkozó — hasonlóképpen a pszichiáter-szakértő feladat-körébe tartozó — rendelkezést.<sup>96</sup>

A hazai irodalomban eddig nem merült fel a pszichológiai szakértő alkalmazásának kérdése a tanúvallomás ellenőrzése végett.<sup>97</sup> A bírói gyakorlat legújabbán a sértett elmeállapotának megvizsgálásával kapcsolatban mondtotta ki, hogy azt ugyanolyan alakiságok mellett kell teljesíteni, mint amelyek a vádlott igazságügyi szakértői szemléjére vonatkoznak (44/1954. M. T. sz. rendelet és a kiegészítő jogszabályok). A döntés indoka az, hogy „a vizsgálat a terheltre nézve éppen olyan jelentőséggel bír, mintha az ő személyének vizsgálatára lenne szükség”.<sup>98</sup> A döntés tehát áttöri azt az elvet, hogy igazságügyi orvosszakértői vizsgálat — eltekintve most az 55. § b) pontjában írt kivételes esettől — csak vádlottal szemben alkalmazható.

A büntető eljárás fejlődése során felmerülő követelmények a fentiek szerint azt mutatják, hogy egyes kérdések orvostani szakértői megvizsgálása

<sup>94</sup> A hazai gyakorlatra (Bp. 55. § 1. bek. b) pont) vö. A büntető perrendtartás kommentárja. Bp. Közgazd. Kiadó, 1957. 184. p. A szovjet büntető eljárásokban ugyanígy rendelkezik pl. az OSZFSZK Bp. 6. §-hoz fűzött hivatalos megjegyzés. (Vö. még az ide vonatkozó bírói gyakorlattal együtt CSELCOV: Tank. 134. p.) Az irodalomban RAHUNOV (Teorija stb. 60. p.) részletezi a tanúzási képesség orvosi megvizsgálásának eseteit. A Szovjetunióban egyébként a büntetőjogi felelősséggel kapcsolatos pszichikai vizsgálatot újabbán már részletes jogszabály rendezi. Vö. TRESTIANU, E.: Unele probleme ale expertizei psichiatrice judiciare în dreptul penal sovietic. Legalitatea Populară [București] III—1957. 937—940. p.

<sup>95</sup> Vö. HOROSZOWSKI, i. m. 246—247. p. és 1208. p. Újabbán Mieczyslaw SZERER szintén lát bizonyos lehetőséget a pszichikai szakértői vizsgálatra (Badanie stanu umysłowego świadka. Państwo i Prawo XV—1959. 1313—1317. p.).

anyagban a cseh büntetőeljárás törvénykönyvben találunk a tanú elmeállapotának megvizsgálására vonatkozó — hasonlóképpen a pszichiáter-

<sup>96</sup> Az 1956. dec. 16-i 65. Zb. sz. cseh büntetőeljárás törvénykönyv elrendeli, hogy ha — olyan tanúnál, akinek vallomása a határozathozatalnál különösen fontos — alapos kétség forog fenn, hogy helyes felfogási és vallomási képessége nem csökkentett-e lényegesen, a tanú elmeállapotát pszichiáter-szakértőkkel kell megvizsgáltatni. (Bp. 131. §.) A törvény kizárja azonban azt, hogy a tanú elmeállapotát nyilvános egészségügyi intézetben — illetőleg, ha a tanú letartóztatásban van, a fegyintézet megfigyelő-osztályán — figyeljék meg.

<sup>97</sup> SZÉKELY János: Mikor van szükség szakértő alkalmazására. RSz. VI—1958. 931—936. p. c. tanulmányában nem érinti a kérdést. Nem foglalkozik Székely a kérdéssel újabb, terjedelmesebb munkájában sem. (A szakértő szerepe és felelőssége a büntető eljárásban. Bp. Közgazd. Kiadó, 1959. 174. p.)

<sup>98</sup> Legf. Bír. B. VI. 383/1959. törv. BH. 2324.

a tanúvallomás esetében is elkerülhetetlen. Természetesen mindezekre csak egészen kivételes esetekben kerülhet sor, amikor a tanúvallomás tartalma rendkívüli jelentőségű és az ügy felderíthető egyéb adataival nem ellenőrizhető. A tanúvallomással kapcsolatos szubjektív tényezőknek (érzékelő, észlelő és reprodukáló képesség) az említett orvosszakértői tapasztalati ellenőrzésen, valamint a bíróságnak az eljárás során szerzett benyomásain túlmenő, pszichológiai szakértők útján való megvizsgálását szintén igénybe lehet venni, és ezeknek az adatoknak értékelése — egyéb összefüggések figyelembe vételével — erre a vizsgálatra is kiterjedhet. A pszichológiai szakértő alkalmazása a tanúkihallgatásnál, mint kihallgatástechnikai módszer, mint a tudati források feltárásának segédeszköze rendkívül nehéz kérdésekben is eredményes lehet, s ennek a bíróság által való igénybevétele szintén gyakorlati eredményeket hozhat.<sup>99</sup> A büntetőeljárás alapvető követelményeket, alapelveket (pl. közvetlenség, kétoldalú meghallgatás stb.) a megfelelő módon itt is alkalmazni kell.

Természetesen mindezek mellett változatlanul érvényben kell maradnia annak az alapelvnek, hogy a bíróság a szakértő megállapításait ellenőrizni köteles, s a szakértő véleményét csak akkor fogadhatja el, ha annak indokai helytállóak, s a bíróság ésszerű meggyőződését megalapozzák. A tanúvallomás ilyen módon való tartalmi ellenőrzésének eljárási részletkérdései, mint pl. a célszerű alkalmazás kérdései, az eljárási garanciák biztosítása, az ügyfélnyilvánosság érvényesülése stb. még további kutatásra szorulnak. Ugyancsak külön megvizsgálandó kérdés a probléma történeti vonatkozásainak felderítése, elsősorban az imperialista eljárási típusok ide vonatkozó állásfoglalásainak részletes kritikája.<sup>100</sup>

Bár feltétlenül szükséges, hogy a bíróságnak kellő lélektani tájékozottsága legyen a tudomáskijelentés tartalmi ellenőrzésével, a tanúvallomásban foglalt pszichológiai elemek értékének mérlegelésével kapcsolatban, a bíróság belső meggyőződését kétségtelenül a tudomáskijelentés minden oldalú vizsgálata dönti el, amelyhez esetleg a pszichológiai szakértő is megfelelő adatot — de csupán a bíró által ellenőrzött és más vonatkozásban is felmért, ellenőrzött egyetlen adatot — szolgáltatathat. Az eljárásjog tudományának éppen abban a vonatkozásban kell a továbbfejlesztési lehetőségeket kutatnia, hogy a pszichológia eredményei milyen eljárásjogi cselekmények, megoldások segítségével érvényesíthetők gyakorlatilag a ténymegállapítási tevékenység során.

\*

A büntető eljárás oldaláról vizsgálva meg azokat a lehetőségeket, amelyek a lélektani kutatás eredményeinek felhasználásán alapulnak, meggyőződésünk

<sup>99</sup> A Bp. nem tiltja ugyan a tanú pszichológiai szakértői megvizsgálását, de semmiféle kényszerítő eszközt nem ad a bírónak az ilyen szakértői szemle kikényszerítésére. Az igazságügyi szakértőkről szóló 44/1954. (VII. 29.) M. T. sz. rendelet végrehajtását szabályozó (8/1954. (IX. 1.) I. M. sz.) rendelet nem sorolja fel az egyes szakértői vélemények között a pszichológiai szakértőt. Az elmeállapot vizsgálatát pedig csupán elmebetegségben vagy öntudatzavarban szenvedő terhelt esetében írja elő (16. §). A gyakorlatban nem ismerünk olyan esetet, amikor a bíróság a tanúvallomás értékét pszichológiai szakértői szemle alapján mérlegelte volna.

<sup>100</sup> A szocialista irodalomban ld. legutóbb mindezekre VISINSZKIJ, i. m. 302—304. p., CSELCOV: Tank. 137—138. p., RAHUNOV: Teorija 57. s köv. p., Legrésztesebben RAHUNOV, i. m. 146—149. p. és HOROSZOWSKI, i. m. 234. s köv. p.; a vallomás hiteltérdemlőségének megállapítása szempontjából testekkel végzett kísérletek kritikájára ld. ugyancsak HOROSZOWSKI, i. m. 195. s köv. p., SAVER, i. m. 20—27. p.

szerint büntetőítélkezési gyakorlatunkban változásnak kell következnie abban a vonatkozásban, hogy a tanúvallomások értékelése a tapasztalati úton elsajátított és inkább intuitív, ösztönös tevékenységből a tudományos eredményre támaszkodó, tudatos kritikai, ellenőrző, mérlegelő tevékenységgé válják. A tanúvallomás pszichikai elemeinek mérlegelésével kapcsolatban kialakult és a tanulmányban is vizsgált büntetőítélkezési gyakorlat számos kérdésben ezeknek az eredményeknek megfelelő megoldásokat alkalmazott. Ennek ellenére azonban — már a problémakör összefoglalásának, s az ebből adódó további részletproblémák felvetésének igényével fellépő tanulmányból is megállapíthatóan — jelentős tennivalók vannak ezzel kapcsolatban is előttünk.

A gyakorlat vonatkozásában ez azt jelenti, hogy a büntetőperben fokozottabb mértékben kell elemezni, ellenőrizni és értékelni a tanúvallomás egész lélektani folyamatát. Az elmélet közvetlen feladata a tudomásszerzés, megőrzés és kijelentés folyamatával kapcsolatos természettudományi és pszichológiai eredmények állandó vizsgálata abból a szempontból, hogy azok milyen mértékben és milyen módon hasznosíthatók a büntető eljárás konkrét feladatainak teljesítésével: az objektív valóság felderítésével kapcsolatban. Ezeknek az ismereteknek alapján igen széleskörű gyakorlati és kísérleti megfigyeléseket lehetne gyűjteni azzal kapcsolatban, hogy a tanúvallomás pszichikai elemei gyakorlatilag milyen módon ellenőrizhetők. Az így szerzett adatok további támpontokat adhatnak a tanúvallomás pszichológiai elemeinek értékeléséhez. További elméleti feladat az így szerzett ismeretek és tapasztalatok alapján azoknak az eljárási megoldásoknak részletes kimunkálása, amelyek lehetővé teszik, hogy a konkrét tudományos vizsgálatokat a büntetőperben ebben a vonatkozásban is érvényesítsük, s a büntetőperben érvényesülő garanciális szabályok (közvetlenség, nyilvánosság, kétoldalú meghallgatás, ügyfél-egyenlőség, szabad bizonyítás stb.) alkalmazásával mindezek megbízhatóbb bizonyítékként legyenek felhasználhatók a bűnözés ellen folytatott küzdelemben.

## ОЦЕНКА ПСИХИЧЕСКИХ ЭЛЕМЕНТОВ СВИДЕТЕЛЬСКИХ ПОКАЗАНИЙ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

*Л. Надь*

Статья подводит итоги вопросов, которые выдвигаются в суде первой инстанции в связи с оценкой достоверности, доказательственной силы свидетельских показаний. Первичная задача суда направлена на последующую реконструкцию релевантных обстоятельств, на последующую реконструкцию объективной истины: установление фактических обстоятельств дела представляет собой по сути дела специальную форму познания, связанную с взаимным дополнением эмпирических и логических элементов. Устанавливая фактические обстоятельства дела, суд может правильно оценить содержание свидетельских показаний только при условии познания и проверки психического процесса, происшедшего у свидетеля с момента наблюдения события до дачи показания.

Статья подробно анализирует существенные для оценки в уголовном процессе обстоятельства процесса отображения в сознании свидетеля, а именно процесса ощущения, восприятия, сохранения и репродукции. В связи с отдельными моментами процесса, протекающего в сознании свидетеля, автор анализирует объективные и субъективные факторы, могущие иметь с практической точки зрения существенное значение в уголовном процессе при критической оценке свидетельских показаний, подытоживая положения литературы и судебной практики по принципиальным вопросам. В связи с детальными проблемами автор ставит вопрос о задачах исследовательской работы, свя-

занной с данной темой. В ходе подробного изложения темы автор ссылается на литературу, относящуюся к физиологическим основам процесса, происходящего в сознании, обращая вместе с тем внимание также на общественные моменты, повлияющие на сознание.

Подводя практические итоги исследования, автор приходит к заключению о том, что при проверке содержания свидетельских показаний следует всегда учесть психологический процесс, в ходе которого возникли и сохранились сведения о релевантных обстоятельствах дела в сознании свидетеля. Следует далее тщательно проверить обстоятельства, связанные с использованием полученных сведений для доказывания. Все эти обстоятельства т. е. психические элементы свидетельского показания подлежат сами в себе отдельной проверке суда. Эти данные проверяются судом с учетом сведений, полученных о конкретном релевантном обстоятельстве при помощи достижений других отраслей науки, далее при помощи опыта и практики общественной жизни, производства, экономической жизни и т. д.

Социалистические уголовно-процессуальные законодательства занимают единую точку зрения в том, что определить достоверность и надежность свидетеля в конечном счете призван суд. Лучше следует использовать в уголовном процессе возможности, связанные с проверкой отдельных элементов достоверности, физиологических основ получения сведений и дачи о них показания, далее всего процесса как психического явления. Исходя из анализа действующего законодательства ВНР и зарубежных стран, автор делает заключение о том, что в порядке исключения может иметь место судебная экспертиза также в связи с показанием свидетеля. Без всякого изменения должно, однако, сохранить свое действие положение, по которому суд обязан проверить заключение эксперта, которое может быть принято только тогда, если его мотивы правильны и оно способно обосновать рациональное убеждение суда.

## L'APPRECIATION DES ELEMENTS PSYCHIQUES DE LA DEPOSITION DANS LE PROCES PENAL

*Lajos Nagy*

L'étude résume les problèmes qui se présentent devant les tribunaux de première instance au sujet de l'appréciation des dépositions des témoins, du point de vue de leur crédibilité et de leur force probatoire. La tâche primordiale des tribunaux consiste dans la reconstruction *a posteriori* des faits entrant en ligne de compte et de la vérité objective, c.-à-d. dans l'établissement des faits. Ceci est une forme particulière de la connaissance, dans laquelle des éléments empiriques et logiques se complètent réciproquement. En établissant les faits, les tribunaux ne sauraient correctement apprécier le contenu d'une déposition, qu'en connaissant et en contrôlant le processus psychique qui se déroule dans l'âme du témoin à partir de l'observation de l'événement jusqu'à la déposition.

L'auteur analyse d'une manière détaillée les phases du processus de réfléchissement dans la conscience du témoin, qui sont essentielles pour leur appréciation dans le procès pénal et notamment la perception, l'observation, la conservation et la reproduction. En relation avec les divers moments du processus psychique de la déposition, il examine d'une façon synthétique les facteurs objectifs et subjectifs qui peuvent avoir une importance pratique en matière de contrôle critique du contenu de la déposition. L'étude résume les constatations de la doctrine et de la jurisprudence en la matière. En ce qui concerne certaines questions de détail, l'auteur indique les tâches incombant aux recherches scientifiques ultérieures. Il renvoie aux publications relatives aux bases physiologiques du processus de connaissance en consacrant une attention particulière également aux facteurs sociaux entrant dans la formation de ce dernier.

En récapitulant les résultats pratiques de ses recherches, l'auteur constate, qu'en procédant à la vérification du contenu de la déposition il faut toujours tenir compte du processus psychologique au cours duquel les connaissances relatives au fait à constater sont nées et ont été conservées. Il faut en outre examiner avec soin les circonstances qui sont en rapport avec l'utilisation de la connaissance acquise aux fins de la preuve. Le juge doit examiner ces circonstances, à savoir les éléments psychiques de la déposition, un par un, séparément. Ces éléments sont contrôlés par le juge à l'aide des connaissances relatives aux faits concrets entrant en ligne de compte, puisées des expériences de la vie sociale, de la production, de l'économie etc., en utilisant aussi les résultats obtenus par les diverses branches de la science.

La manière de voir des procédures pénales socialistes est uniforme pour considérer que la crédibilité des dépositions et la probité des témoins doivent être constatées en dernier ressort par les tribunaux. Les possibilités existant en matière de contrôle des divers éléments de la crédibilité, des bases physiologiques de l'acquisition et de la communication de la connaissance ainsi qu'en matière de contrôle de l'entier processus en tant que phénomène psychique, doivent être utilisées dans la procédure pénale dans la plus grande mesure possible. En base de l'examen du droit hongrois et étranger l'auteur constate que l'expertise concernant certaines questions peut exceptionnellement être nécessaire au sujet des dépositions aussi. La thèse doit cependant demeurer intacte, selon laquelle les constatations des experts doivent être toujours contrôlées par le juge, qui ne peut les accepter qu'au cas où les motifs en sont pertinents et propres à servir de base à sa conviction raisonnable.